Digitization by eGangotri-South Center

ॐ

श्रीगणेशाय नमः ।

संस्कृत द्वितीयपाठः ।

॥ १ ॥ सर्वनामवर्गः

I Pronouns.

पाठः १.

१. अहं गच्छामि २. आवां गच्छावः ३. वयं गच्छामः ४. त्वं गच्छसि ५. युवां गच्छथः ६. यूयं गच्छथ ७. सः गच्छति ८. तौ गच्छतः ९. ते गच्छन्ति १० सा गच्छति ११. ते गच्छतः १२. ताः गच्छन्ति १३. तत् पतति १४. तानि नश्यन्ति १५. अयं मम पिता १६. इमे हरेः पुत्राः १७. इयं तव जाया १८. इमाः तस्य पुत्र्यः १९. इदं तस्याः गृहम् २०. इमानि पुष्पाणि २१. सर्वे जनाः २२. सर्वाः कन्याः २३. सर्वाणि वस्तूनि ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः २.

१. एषः दाशरथिः २. एषा सीता ३. एतत् जलम् ४. एतानि रत्नानि ५. असौ सूर्यः ६. अमी देवाः ७. असौ नारी ८. अमूः दुहितरः ९. अदः फलम् १०. अमूनि तृणानि ११. यः पुरुषः १२. ये अतिथयः १३. या वधूः १४. याः कथाः १५. यत् काष्ठम् १६. यानि वस्त्राणि १७. को देवः ? १८. के नृपाः ? १९. का तव कान्ता ? २०. काः तस्य कुमार्यः ? २१. कानि पद्मानि ? ॥

पाठः ३.

१. त्वं कः ? २. किं ते नाम ? ३. अहं गोविन्दस्य भ्राता ४. मां जानासि किम् ? ५. आवां सतीर्थ्यौ खलु ६. अस्मान् स व्यस्मरत् ७. तमहं स्मारयामि ८. अहं त्वां तज्ज्ञापुर्यामपश्यम् ९. तैर्यूयं बहु उपकृताः १०. तत् कार्यमस्माभिः कृतम् ११. तुभ्यं शतं ददामि १२. मयि तेषां विश्वासोऽस्ति १३. एष स्निह्यति तस्याम् १४. कुत इयं मम पुत्रमताडयत् ? १५. किं तेनापराद्धम् ? १६. यः रथेन गच्छति स राजा १७. यस्य भार्या मैथिली स एष रामः १८. मम च्छात्रेषु एकैकोऽपि पटुः १९. ईश्वरः अनेकान् जन्तून्

---

5. सतीर्थ्यः = a fellow student. 18. छात्रः = a pupil.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

सृजति २०. अपरः कोऽपि न तथाविधः २१. इदं मम माऽस्तु २२. तत् तवैव अस्तु २३. अन्यन्मे देहि २४. अयमन्यः सेवकः ॥

पाठः ४.

१. ते सर्वे राजपुरुषाः २. कति ब्राह्मणा वसन्ति ? ३. तव कति स्नुषाः ? ४. कति फलानि तव अपेक्षितानि ? ५. तत्कार्यं वयं कुर्मः ? ६. अस्मान् साधु विचिन्तय ७. ते युष्मान् पृच्छन्ति ८. इयं तस्मै रोचते ९. कतममपराधमकरोत्सः ? १०. ईश्वरो न केनापि सृष्टः ११. तस्य उत्पत्तिर्नास्ति १२. सर्वेषामपि स एव स्रष्टा १३. आगच्छतु भवान् १४. कुत्र गच्छति भवती ? १५. पूर्वेषां मार्गोऽनुसर्तव्यः १६. स्वस्मै यद्धितं तत्कुर्यात् १७. कतरो ब्राह्मण उत्तमः ? १८. अन्यतरस्मै दक्षिणां देहि १९. अनेके राजानस्तत्रागताः २०. त्वं मां स्मर वा मा वा ; अहं तु त्वां न विस्मरेयम् ॥

---

2. कति = how many. 9. कतमः = which of many. 13. भवान् = your honour. 17. कतरः = which of two ? 18. अन्यतरः = one of two.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ २ ॥ विशेषणवर्गः

II Adjectives.

पाठः ५.

१. दीर्घोऽयं दण्डः २. तस्य आकारो ह्रस्वः ३. अयं वृक्ष उन्नतः ४. नीरोगः पुरुषः सुकृती ५. कुशलोऽयं भिषक् ६. पुष्पाणि सुरभीणि ७. प्रांशुरयं पर्वतः ८. कम्बलोऽयं मृदुः ९. शिला कठिना १०. स्वेषु कार्येषु सर्वे जागरूकाः ११. परेषां कार्यात् प्रमत्तोऽयम् १२. अलसः पुरुषः सुखं न लभते १३. एकाकी पन्थानं न गच्छेत् १४. तीक्ष्णं वाक्यं न वद १५. बुभुक्षिताय अन्नं देयम् १६. धेनुः वत्से उत्सुका वर्तते १७. स्थावरेषु वस्तुषु वृक्षाः श्रेष्ठाः १८. जङ्गमेषु मानवाः श्रेष्ठाः १९. दक्षिणेन हस्तेन भोक्तव्यम् २०. मम वामः पादो भग्नः २१. आर्द्रं वस्त्रम् आतपेन शुष्कं भवति २२. हृष्टः पुरुषो बली भवति २३. श्वेतो हयो धावति २४. रक्तां शाटीं संन्यासी वस्ते ॥

---

4. सुकृती = fortunate. 10. जागरूकः = wakeful. 11. प्रमत्तः = negligent. 13. एकाकी = alone. 16. उत्सुकः = eager. 19. दक्षिणः = right (not left). 20. वामः = left. 21. आर्द्रम् = wet. शुष्कम् = dried. 24. शाटी = a cloth in general.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ६.

१. कृपणं नरं निन्दन्ति जनाः २. वदान्यं स्तुवन्ति ३. मलिनं पटं न वसीरन् ४. धौतं वस्त्रं धारयेयुः ५. अल्पार्घं सीसम् ६. महार्घं सुवर्णम् ७. कूपे प्रभूते पयो वर्तते ८. तत्पात्रमणु ९. महदिदं निकेतनम् १०. दरिद्रः सुखं शेते ११. आढ्यस्य चोरेभ्यो भयं वर्तते १२. व्याघ्रो घातुकः प्राणी १३. पिशुनो दोषानेव गृह्णाति १४. पर्वताः स्थिराः १५. सहिष्णुरयं गर्दभः १६. राक्षसा निर्घृणाः १७. कर्मकरो भारमानयति १८. कर्मकरी जलं वहति १९. भुक्त्वा तृप्तोऽहम् २०. इदं सरो जलेन पूर्णम् २१. स ग्रामात् प्रोषितः ॥

पाठः ७.

१. अनपराधी स वृद्धः २. कुत्सितं कार्यं न कर्तव्यम् ३. वञ्चकाः क्षेमं न लभन्ते ४. उपकारिणे प्रत्युपकारः कर्तव्यः ५. दधि भक्षयित्वा पुष्टोऽयं बिडालः ६. चिन्तया कृशोऽयं नरः ७. शकटस्य चक्रं वर्तुलं वर्तते ८. शाला चतुरस्रा वर्तते ९. स्तोकं वदेयम् १०. वामनो बाहू उत्क्षिपति ११. नदी कुटिलं

---

13. पिशुनः = tale-bearing. 15. सहिष्णुः = patient
1. अनपराधी = innocent. 2. कुत्सितम् = censurable.
5. पुष्टः = nourished. 8. चतुरस्रा = quadrangular.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

गच्छति १२. रज्जुरियं दृढा १३. पुरातनोऽयं देवालयः १४. नवीनोऽयं ग्रामः १५. स प्रत्यक्षमचोरयत् १६. स परोक्षे मां निन्दति १७. न नग्नः स्नायात् १८. सुन्दरोऽयं पुरुषः १९. स कुरूपः २०. द्विज इति ब्राह्मणक्षत्रियविशां साधारणं नाम ॥

॥ ३ ॥ अथ अव्ययवर्गः

III Avyayas.

पाठः ८.

१. पुनरागतो जामाता २. प्रायः स राम एव भवेत् ३. प्रागेवाहं तमवदम् ४. एवं कुरु ५. तथा मा कुरु ६. अन्तर्मा प्रविश ७. बहिः निःसर ८. अलं तव स्नेहेन ९. तदा त्वं मृषा भाषसे १०. इदानीम् उत्तिष्ठ ११. सर्वदा पठ १२. कदाचन क्रीड १३. अत्र आगच्छ १४. तत्र गच्छ १५. यदा सुवृष्टिर्भविष्यति तदा सुभिक्षं भवेत् १६. बुद्धिमन्तं प्रति सकृत् उक्तमपि अलम्[8] १७. बुद्धिहीनाय असकृदुक्तमपि वृथा भवति १८. बहुशोऽहं तं निवारितवान् १९. तथापि स तस्य पृष्ठतो धावति २०. प्रासादात् अधः पतितो बालः ॥

---

8. अलम् = enough.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ९.

१. कुत्र तव गृहम्? २. यत्र ब्राह्मणानां निवासः तत्रैव ३. पथि पुरतः पृष्ठतश्च दृष्ट्वा गच्छेत् ४. अद्य राम आगतः ५. यदि जीवति तर्हि स भद्रं प्राप्नुयात् ६. यदा कदा वा एकवारमागच्छ ७. त्वं यत्र कुत्र वा गच्छ ८. अहमपि त्वामनुयास्यामि ९. गच्छ गच्छसि चेत् कान्त! १०. सः हस्ते किमपि आनयति ११. मूर्खैः सह न भाषेथाः १२. पूर्वेद्युः मम जन्मनक्षत्रम् १३. अङ्ग! मिथ्या मा वद १४. रे! तन्न साम्प्रतम् १५. उच्चैर्मा वद, वदसि चेत् अन्योऽपि शृणुयात् १६. अधुना भुङ्क्ष्व १७. कदा त्वं पाठशालामगच्छः? १८. मुहुर्मुहुः पाठं पठ १९. पठनकाले अन्यत्र न पश्य २०. किमुद्दिश्य रोदिषि?

पाठः १०.

१. गृहस्य उपरिष्टात् मार्जारो वर्तते २. पुरः प्रवहति नदी ३. क्षेत्रं परितो वृतिर्वर्तते ४. ग्रामं समया वनमस्ति

6- यदा कदा वा = at any time. 7. यत्र कुत्र वा = any where. 13. अङ्ग! = a vocative particle. O! 14. रे! = vocative particle expressing disrespect. साम्प्रतम् = proper. 20. उद्दिश्य = demanding.

2. पुरः = in front. 3. परितः = around. 4. समया = near.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

५. दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालापः श्रूयते ६. औषधं विना शान्तो रोगः ७. नाना फलानि सन्ति ८. कुशश्च लवश्च रामस्य पुत्रौ ९. रामाय वा कृष्णाय वा एतद्देहि १०. चिरं चिन्तय ११. तथा भवतु १२. चिराय प्रतिबुद्धोऽहम् १३. मुहुर्मा मा पृच्छ १४. कर्तव्यं झटिति कुरु १५. भोः! तूष्णीमास्व १६. ननु अहं ब्रवीमि १७. श्वः प्रातः तं द्रक्ष्यति भवान् १८. सर्वेऽपि भिक्षुका युगपत् आगताः १९. त्वं पृथक् तिष्ठ २०. पठितुं जानासि किम्?

॥ ४ ॥ अथ कालवर्गः

IV Time.

पाठः ११.

१. सुखकरोऽयं कालः २. अद्य सोमवासरः ३. श्वः सूर्योपरागः ४. द्वादश मासा एको वत्सरः ५. मनुष्याणामायुः स्वल्पमेव ६. तदपि संपूर्णं चेत् शतं वर्षाणि ७. मध्याह्ने सूर्यं न पश्येत् ८. सः दिवा स्वपिति ९. दिवसस्य

---

5. दक्षिणेन वृक्षवाटिकाम् = in the right side of a garden. 7. नाना = various. 14. झटिति = soon. 15. तूष्णीम् = silently. 18. युगपत् = at the time. 19. पृथक् = separately.

5. आयुः = duration of life. 8. दिवा = by day.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

षष्टिर्घटिकाः १०. स रात्रौ जागर्ति ११. पूर्वेद्युः तस्य विवाहः संवृत्तः १२. निशीथे पिशाचाः सञ्चरन्ति १३. ऋतवः षट् १४. वसन्ते पुष्पाणि विकसन्ति १५. ग्रीष्मे आतपोऽधिकः १६. वर्षासु वृष्टिः पतति १७. यदा जननं तदा मरणं निश्चितम् १८. शरदि जलं निर्मलं भविष्यति १९. हेमन्ते शिशिरे च नीहारः पतति २०. दुर्भिक्षे क्लिश्यन्ते जनाः ॥

पाठः १२.

१. अतिमहतः प्रत्यूषस्य ब्राह्मो मुहूर्त इति नाम २. अहोरात्रं वन्ध्यं न कुर्यात् ३. प्रातः स्नान्ति ब्राह्मणाः ४. परेद्यवि यत्कर्तव्यं तदद्यैव कर्तुं यतेत ५. येन वार्धके सुखं वसेत्तत्कार्यं यौवन एव कुर्यात् ६. मम पञ्चसप्ततिर्वर्षाणि जीवितमिति ज्योतिर्विदोऽवदन् ७. जातस्य मम पञ्चविंशोऽयं वत्सरः ८. अस्याः स्त्रियां अष्टादश वर्षाणि अभवन् ९. यामस्य घटिकाः सार्धाः सप्त १०. स्नात्वा क्षणेन आगच्छ ११. प्रातः कुक्कुटो रौति १२. चैत्रे मासि गृहेगृहे गौर्या उत्सवः क्रियते

---

12. निशीथः = midnight. 20. दुर्भिक्षः = famine.

1. प्रत्यूषः = early morning. 2. अहोरात्रं = day and night. 4. परेद्यवि = to morrow. 9. यामः = jama or $\frac{1}{8}$ part of a day.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

१३. तदा गृहस्वामिनो स्ववासिनीभ्यः सायं हरिद्रां कुंकुमं गन्धान् माल्यानि मोदकांश्च उपहरति १४. ज्येष्ठमासस्य पूर्णिमायां सभर्तृकाः स्त्रियो वटवृक्षं पूजयन्ति १५. शुक्लपक्षस्य षष्ठ्यां तस्य गृहे विवाहोत्सवो भविष्यति १६. पञ्चदश दिनानि एकः पक्षः १७. अद्य वृषभमासस्य पञ्चदशो दिवसः १८. एकस्य अहोरात्रस्य चतुर्विंशतिर्घण्टाः १९. एकस्या घटिकायाः षष्टिः पलानि २०. प्रतिपदि न लिखेन्न पठेदिति प्राचीनानां संप्रदायः ॥

॥ ५ ॥ अथ ग्रहवर्गः

V Planets.

पाठः १३.

१. आदित्याद्या नव ग्रहाः २. तेषु सूर्यस्य प्रकाशोऽधिकः ३. तस्य किरणाः चण्डाः ४. चन्द्रिका शीतला ५. मेघा वर्षन्ति ६. तटित् क्षणं स्फुरति ७. पूर्वेद्युर्मण्टपस्योपरि अशनिरपतत् ८. घनीभूतं जलं करका भवति ९. धूमकेतुः अशुभसूचको ग्रहः १०. अग्नेः प्रभा रात्रावधिका भवति

---

19. पलम् = $\frac{1}{60}$ th part of a घटिका வினாடி.

6. तटित् = lightning. 7. अशनिः = thunder. 8. करका = a hail. 9. धूमकेतुः = a comet.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

सरुजौ १६. राक्षसाः मांसमदन्ति १७. मूत्रं पुरीषं च अप्सु नोत्सृजेत् १८. तस्या नासारन्ध्रात् शिङ्घाणं गलति १९. शिशोर्मुखात् लाला गलति २०. बालः स्तनं धयति २१. तापसो जटां धारयति २२. शवं श्मशानं नयन्ति बान्धवाः ॥

पाठः १६.

१. नार्यो ललाटे तिलकं धारयन्ति २. अञ्जलिना जलं पिबति ३. माता बालं कपोले चुम्बति ४. मम दृष्टिः सुदूरतः प्रसरति ५. हनुमतो हनुः वज्रप्रहारेण किञ्चिदभज्यत ६. योषायाः केशाः आ गुल्फात् लम्बन्ते ७. शुनो रोम मृदु ८. शिखां बधान ९. कृष्णस्य ललाटे अलका लम्बन्ते १०. रामः काकपक्षाभ्यां शोभते ११. पुरुषस्य मुखे श्मश्रु वर्तते.

---

18. शिङ्घाणम् = the mucous of the nose. 19. लालां = Saliva, spittle. 21. जटा = clotted hair.

1. ललाटम् = the fore-head. 2. अञ्जलिः = the two palms of the hands joined together. 3. कपोलः = cheek. चुम्बति = kisses. 4. दृष्टिः = the sight of the eye. 5. हनुः = the chin. 6. गुल्फः = the ankle. 8. शिखा = a lock of hair. 9. अलकः = a curl. 10. काकपक्षः = the side lock of the hair of the head. 11. श्मश्रु = beard.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

१२. घर्मात् देहे स्वेदो जायते १३. कक्षेण पुस्तकं वहति बालकः १४. भयात् हृदयं वेपते १५. लगुडप्रहारेण तस्य वक्षसि क्षतं जातम् १६. मम उदरे रुजा वर्तते १७. सः जठरं अन्नेन पूरयति १८. नारायणस्य नाभौ पद्ममुदभूत् १९. सा स्कन्धेन जलपूर्णं घटम् आनयति २०. भयेन ऊरू कम्पेते २१. तस्या नखा रक्तवर्णाः सन्ति २२. चपेटेन भृत्यं प्रहरति २३. स माणवकः मणिबन्धे घटिकायन्त्रं धारयति २४. तस्य मस्तिष्कं नास्ति, अत एव स बुद्धिहीनः २५. यस्य जङ्घायां बलमस्ति स वेगेन गन्तुं शक्नोति ॥

॥ ७ ॥ अथ संख्यावर्गः

VII Number.

पाठः १७.

१. एक एव देवः सर्वेश्वरः २. एका स्त्री ३. एकं गृहम् ४. द्वौ पुरुषौ ५. द्वे स्त्रियौ ६. द्वे फले ७. त्रयो

---

12. स्वेदः = perspiration. 13. कक्षः = armpit. 22. चपेटः = the palm of the hand with the fingers extended. 23. मणिबन्धः = the wrist. घटिकायन्त्रम् = a watch. 24. मस्तिष्कम् = brain. 25. जङ्घा = calf of the leg, கண்டைச்சதை.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ४२.

१. गृहाणां भित्तयः इष्टकाभिर्मृदा च बध्यन्ते २. कानिचन कुड्यानि उपलैः सुधया च बध्यन्ते ३. वेश्मनो बहिर्भागे अभ्यागतानामुपवेशाय अलिन्दः क्रियते ४. प्रथमकक्ष्यायां सभाशाला निर्मीयते ५. पाकशाला भोजनशाला च पृथक् कर्तव्या ६. भोक्तारो महानसं न प्रविशेयुः ७. रसवत्यां धूमनाली आवश्यिका ८. स्नानागारे कूपेन वा प्रणाल्या वा भाव्यम् ९. गेहे वातसञ्चारार्थं बहवो गवाक्षाः कर्तव्याः १०. शयनशालायां वातायनानि अत्यावश्यकानि ११. धूलीपातपरिहारार्थं वितानानि बध्यन्ते १२. तस्य वेश्मनि देवगृहं नितरां रमणीयमस्ति १३. गृहस्य मध्ये प्राङ्गणं, परितः

---

1. भित्तिः–कुड्यम् = a wall. इष्टका = a brick. 2. सुधा = chunam. 3. अभ्यागतः = a guest. अलिन्दः = a pial, திண்ணை. 4. कक्ष्या = a part of a house. सभा = a hall, கூடம். 5-6-7. पाकशाला–महानसः–रसवती = a kitchen. 7. धूमनाली = a chimney. 8. स्नानागारम् = bathing room. कूपः = a well. प्रणाली = water-pipe. 9-10. गवाक्षः–वातायनम् = window. 10. शयनशाला = a bed chamber. 11. धूली = dust. वितानम् = canopy, மேல் தட்டு. 12. देवगृहम् = an apartment for the worship of God, சுவாமி உள். 13. प्राङ्गणम् = court-yard, முற்றம்.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

स्तम्भाः, तदुपरि तिरश्चीनस्थूणाश्च क्रियन्ते १४. तदुपरि वेणून् आस्तीर्य लोष्टैश्छदिः क्रियते १५. उटजानां छदिर्नारिकेलपर्णैस्तालपर्णैस्तृणैर्वा पिधीयते १६. गृहाद्बहिः कायमानः कृतः १७. कवाटेन गृहद्वारं पिदधति जनाः १८. कवाटम् अन्तर्गलेन अर्गलयन्ति १९. बहिस्तु मुद्रया मुद्रयन्ति २०. मुद्रा कुञ्चिकया उद्घाटयितव्या ॥

पाठः ४३.

१. कस्येदं महद्वेश्म ? २. इदं कस्यचित् श्रेष्ठिनः ३. अस्य गृहस्य छदिषः स्थाने सुधामयी चन्द्रशाला निर्मिता ४. हर्म्यम् आरोढुमियं सोपानमङ्किः ५. कुत्र त्वं वससि ? उत्तरतृतीयवीथ्यां सप्तत्रिंशत्संख्याके गृहे वसामि ६. किं तत्तव स्वीयम् ?

स्तम्भः = a post, தூண். तिरश्चीनस्थूणा = a beam, உத்திரம். 14. वेणुः = a bamboo, மூங்கில். लोष्टम् = a tile, ஓடு, கால். छदिः–सकारान्तः नपुंसकलिङ्गः = a roof, கூரை, छावणी. 15. उटजः = a hut. तालपर्णम् = palmyra leaf, பனையோலை. 16. कायमानः = pandal, பந்தல், छप्पर. 17. कवाटम् = a door. गृहद्वारम् = house gate. 18. अर्गलम् = a wooden bolt. 19. मुद्रा = a lock. 20. कुञ्चिका–तालकम् = a key.

3. सुधामयी = built of chunam. चन्द्रशाला–हर्म्यम् = a mansion, மேல் மெத்தை, उपरमाडी. 4. सोपानम् = a stair, மாடிப்படி, पायरी. 6. स्वीयम् = own.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

नहि; भाटकेन स्वीकृतं तत् ७. तस्य मासिकं भाटकं त्रीणि रूप्याणि ८. किं तत्प्रासाद उत लोष्टगृहम्? ९. तत् लौष्टिकमेव १०. भवतु, ममाप्येकमणु गृहं भाटकार्हं पश्य ११. कुटीरं चेदप्यलं मम १२. महतो वेश्मनो भाटकं दातुं मम योग्यता नास्ति १३. वयं चत्वार एव जना वर्तामहे १४. तर्हि मम प्रतिवेशिकगृहं रिक्तमस्ति तत्तव दर्शयामि १५. इदमण्वपि विविक्तं वर्तते; एतावदलं मम वस्तुम् १६. अये किङ्कर! श्वः प्रातरिदं गृहं सम्मार्जय १७. शौचस्थानं कुत्र वर्तते? १८. निष्कुटे वर्तते; सम्मार्जकस्य मार्गान्तरमस्ति १९. गृहस्य भित्तौ सन्धिं कृत्वा चोरः प्रविशेत्किम्? २०. सुरक्षितेयं खलु वीथी; अतश्चोरो न प्रवेष्टुं शक्नुयात् ॥

भाटकम् = rent, வாடகை भाडें. 8. लोष्टगृहम्–लौष्टिकम् = tiled house. 11. कुटीरम् = a hut. 14. रिक्तम् = empty. 15. विविक्तम् = separate. 17. शौचस्थानम् = latrine, கக்குசு, पायखाना. 18. निष्कुटः = a backyard, புறக்கடை, परसू. सम्मार्जकः = sweeper. 19. सन्धिः = a house-breaking, கன்னம்.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ४४.

१. अग्रहारवासिनां ब्राह्मणानां क्षेत्राणि सन्ति किम्? २. आम्; सन्ति एकैकस्य गृहस्थस्य आर्द्रक्षेत्रेषु चतस्र एकराः, शुष्कक्षेत्रेषु तिस्र एकराश्च ३. आर्द्रक्षेत्रं खण्डशो विभक्तं वर्तते ४. तस्य खण्डस्य केदार इति नाम ५. तेषु प्रथमं षष्टिकानां कृषिः, ततः शालीनाम्, इति एकस्मिन्वत्सरे द्विवारं कृषिः क्रियते ६. शुष्कक्षेत्राणां राजकीयः सांवत्सरिकः करः एकराया एका रूपिका ७. आर्द्रक्षेत्राणां तु रूपिकाद्वयम् ८. आर्द्रक्षेत्रेषु व्रीहयो गोधूमा इत्यादीनि धान्यान्युद्भवन्ति ९. शुष्कक्षेत्रेषु कुलित्था माषा भूचणका इत्यादीनि भवन्ति १०. ग्रामगणको वार्षिकं करं क्षेत्रस्वामिनः सकाशात् चतुर्षु मासेषु विभज्य संगृह्णाति

---

1. क्षेत्रम् = land. 2. गृहस्थः = a house-holder. आर्द्रक्षेत्रम् = wet-land, நஞ்சை. शुष्कक्षेत्रम् = dry-land, புஞ்சை. एकरा = acre, ஏகரா. 4. केदारः = a field, வயல். 5. षष्टिकः = a kind of paddy which grows in sixty days, குருவை நெல். साठांदिवसानीं पिकणारे भात. शालिः = சம்பா நெல், साळी. द्विवारम् = twice. कृषिः = cultivation. 6. राजकीयः = royal. सांवत्सरिकः = yearly. करः = tax 9 भूचणकः = ground-nut, நிலக்கடலை, भोयचणे. 10. ग्रामगणकः = village karnam, கிராமக்கணக்கன் (கர்ணம்).

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

११. देवमातृकाणि क्षेत्राणि घटीयन्त्रेण प्लाव्यन्ते १२. वप्रौ व्रीहिबीजानि उप्यन्ते १३. यदा तेषाम् अङ्कुरा दशाङ्गुला भवन्ति तदा तानुत्खायान्यत्र निखानयन्ति कृषीवलाः १४. यदा कणिशाः पक्वा भवन्ति तदा तान् लवित्रेण सकाण्डं लुनन्ति १५. ततो व्रीहीन्संगृह्य पलालं पशुभ्यः पुञ्जीकुर्वन्ति १६. काष्ठं परशुना च्छिन्दन्ति १७. क्रकचेन वृक्षः पाट्यते १८. ऊषरे मरौ च उप्तं बीजं न प्ररोहति १९. कावेर्यां सिकता वर्तन्ते २०. मृत्तिका चिक्कणाऽस्ति ॥

---

11. देवमातृकः = a land watered by rain only, மானாவாரி நிலம். घटीयन्त्रम् = a machine for raising water from a well, நீரேற்றம், राहाट. 12. वप्रिः = a field for seeding, நாற்றங்கால். 13. अङ्कुरः = a shoot, முளை. 14. कणिशः = an ear of corn. लवित्रम् = a sickle. 15. पलालम् = straw. 16. काष्ठं = wood, கட்டை. परशुः = an axe, கோடரி. 17. क्रकचः = a saw, வாள். 18. ऊषरः = a saline land. मरुः = a desert. 19. सिकता = sand, மணல். 20. मृत्तिका = clay, களிமண். चिक्कणा = smooth, வழவழப்பான.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ २० ॥ अथ उपकरणवर्गः

XX Furniture.

पाठः ४५.

१. कटेषु दरिद्राः स्वपन्ति २. धनिकाः मञ्चेषु हंसतूलिकां तदुपरि प्रच्छदं चास्तीर्य शेरते ३. स्वप्तारः स्वेषां दंशरक्षां च बध्नन्ति ४. प्रेङ्खे उपविष्टं श्रीकृष्णं सत्यभामा आन्दोलयति ५. दोलायां बालः शेते ६. फलके उपविश्य भोक्तारो भुञ्जते ७. पूजका देवं पीठे उपवेश्य षोडशभिरुपचारैः पूजयन्ति ८. स आसन्द्याम् उपविष्टोऽस्ति ९. कर्मकरी उलूखले व्रीहीन्प्रक्षिप्य मुसलेन अवहन्ति १०. तेनावहननेन व्रीहिभ्यस्तण्डुलाः तुषाश्च पृथक्पृथग्भवन्ति ११. सा तान्पुनः शूर्पेण बहुलीकृत्य तुषानप-

---

1. कटः = a mat, பாய். 2. मञ्चः = a cot, கட்டில். हंसतूलिका = cushion, மெத்தை. प्रच्छदः = bed-sheet. 3 दंशरक्षा = musquito net, கொசு வலை. 4. प्रेङ्खः = swinging cot, ஊஞ்சல், झोपाळा. 5. दोला = a cradle of a child, தொட்டில், पाळणा. 6. फलकः = a plank. 7. पीठः = a stool, நாற்கால் பலகை, चारेपायांचे पाट. 8. आसन्दी=चतुष्पदासनम् = a chair, நாற்காலி, खुर्ची. 9. उलूखलम् = a mortar, உறல், उखलें. मुसलः = a pestle, உலக்கை, मुसळें. 10. तुषः = husk, உமி, धान्याचे तुस. 11. शूर्पः = a winnow, முறம், सूप. बहुलीकरणम् = winnowing, புடைக்கிறது, पाखडणें.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

नयति १२. सा पुनस्तांस्तण्डुलान् चालिन्या सञ्चाल्य तण्डुलैः सह मिश्रान्व्रीहीन्बहिरुद्धरति १३. एवं शुद्धांस्तण्डुलान् गृहस्वामिनी पिटकेषु कुसूलेषु वा निक्षिपति १४. अस्यां गोण्यां त्रिंशदाढका माषा वर्तन्ते १५. पाचकाः प्रथमं चुल्ल्याः पूजां कुर्वन्ति १६. प्रक्षालितानां, तण्डुलानां कस्यचिद्भागस्य अग्नौ प्रक्षेपणमेव चुल्लीपूजा १७. पक्ता चुल्ल्यामग्निं प्रज्वाल्य तदुपरि सजलं पात्रं निक्षिपति १८. स त्रिः प्रक्षालितांस्तण्डुलान् क्वथ्यमाने जले प्रक्षिपति १९. तत्पात्रं शरावेण पिहितं चेत् तण्डुलाः शीघ्रं पच्यन्ते २०. प्रायः पिठरेऽन्नं पचन्ति ॥

पाठः ४६.

१. अन्नपात्रस्य मुखे शरावं संयोज्य काञ्जिकां निःसारयेत् २. स्थालीस्थमेकं सिक्थं पक्वं चेत्सर्वमप्यन्नं पक्वमिति जानीयात् ३. क्वथितं पिष्टं यवागूर्भवति ४. सा अन्नादपि अधिकं पुष्टिकरी; किन्तु दुर्जरा ५. इदानीं व्रीहीणां अवहननाय सर्वत्र

---

12. चालिनी = a sieve. சல்லடை, चालण. 13 पिटकः = basket, கூடை. कुसूलः = a granary, குதிர். 14. गोणी = gunny, சாக்கு 15. चुल्ली = an oven, அடுப்பு, चूल. 18. क्वथ्यमानम् = boiling, கொதிக்கிற. 19. शरावः = a platter, தாம்பாளம், परात. 20. पिठरः = a pot, தவலை, तपेली.

1. काञ्जिका = boiled rice water (ganji). கஞ்சி, पेज, 2. सिक्थम् = a single boiled rice, பருக்கை. 3. यवागूः = கஞ்சி. 4. दुर्जरा = indigestible. 5. अवहननम् = hulling,

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

यन्त्राण्युद्भूतानि ६. तानि स्वयमेवावघ्नन्ति वितुषीकुर्वन्ति चालयन्ति च ७. कोऽयं महोत्सवोऽद्यास्मद्गृहे? ८. किमियं दासी जलं हरति? ९. किङ्कारणमियं पटीरपाषाणे गन्धान् पिनष्टि? १०. किमियं विचित्राः पुष्पस्रज उद्ग्रथते? ११. किमियं कलेन हुङ्कृतेन उलूखले किमपि कण्डयति? १२. किमपरा घरट्टेन गोधूमांश्चूर्णयति? १३. किमेते सूदाः कान्दविकाश्च ओदनं भक्ष्याणि च पचन्ति? १४. किमेते ब्राह्मणाः कण्ठे रुद्राक्षमालिकां धृत्वा भस्मोद्धूलितशरीराः पवित्रपाणयश्च भूत्वा मन्त्राञ्जपन्ति? १५. किमन्ये अग्रजन्मान अग्नौ आज्यं समिधश्च जुह्वति? १६. किं कारणमेतेषां भवेत्? १७. भवतु गृहिणीमेव पृच्छामि १८. प्रिये? कोयमद्यास्मद्भवने कोलाहलः?

குத்துகிறது, கांडणें. 7. महोत्सवः = a great festival. 9. पटीरपाषाणम् = சந்தனக்கல். 10. उद्ग्रथते = string together. 11. कलम् = soft tone. हुंकृतम् = humming sound, ஹூம் என்கிற சப்தம். 12. घरट्टः = grinding mill, ஏந்தரம். 13. कान्दविकः = a baker, பணியாரஞ்செய்கிறவன். 15. अग्रजन्मा = Brahmana. समित् = a sacred fuel. 17. गृहिणी = wife. 18. कोलाहलः = an uproar, சந்தடி, கலகலாட.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

१९. आर्यपुत्र! त्वदीयनक्षत्रोपेतायामद्य रात्रौ राहुश्चन्द्रं ग्रसते इत्यशृणवम्; तद्दोषशान्त्यर्थम् आयुष्यहोमः क्रियते २०. तदर्थं भोजनाय ब्राह्मणा आमन्त्रिताः २१. अये मुग्धे! केनापि उदरम्भरिणा ब्राह्मणेन विप्रलब्धाऽसि २२. नाद्य मदीयं नक्षत्रम्, न चोपरागोऽस्मिन्भरतखण्डे २३. चलतु; येन केनापि निमित्तेन भुञ्जतां द्विजाः; प्रीयतां परमेश्वरः ॥

पाठः ४७.

१. सैरन्ध्री स्वामिन्याः केशान् कङ्कतिकया प्रसाध्य वेणीं रचयति २. सा मुखं संक्षाल्य दर्पणे दृष्ट्वा फाले कुङ्कुमेन तिलकं करोति ३. दासी स्वामीनीम् व्यजनेन वीजयति ४. सेवकाः सम्मार्जन्या अवकरम् अपनयन्ति ५. उद्यानरक्षकः छुरिकया कदली-

---

19. आयुष्यहोमः = an offering preservative of life. 21. मुग्धा = beautiful or fool. उदरम्भरिः = gluttonous, வயிறு வளர்க்கிறவன், पोटभरणारा. विप्रलब्धा = deceived.

1. सैरन्ध्री = a female artist. कङ्कतिका = a comb. 2. दर्पणम् = a mirror. तिलकम् = a mark, பொட்டு, तिला. 3. व्यजनम् = a fan. 4. संमार्जनी = a broom. अवकरः = sweepings, குப்பை, केर. 5. छुरिका = a knife.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पत्राणि कृन्तति ६. तक्षणफलकेन नारिकेलं तक्ष्णोति ७. छुरिकापीठेन कूष्माण्डं खण्डयति पाचकः ८. अङ्गारेषु पर्पटान् भृज्जति ९. अम्बरीषे चणका भृज्ज्यन्ते १०. ऋजीषे तैलं निक्षिप्य माषवटकान्पचति सूदः ११. शीतार्ता अङ्गारधानिकायाम् अग्निं प्रज्वाल्य देहं तापयन्ति १२. उल्मुकात् धूम उद्गच्छति १३. जलेन निर्वापिता अङ्गारा इङ्गाला भवन्ति १४. अलिञ्जरं जलेन पूरय १५. कुत्वां तैलं वर्तते १६. भोजनानन्तरं कलशस्थेन वारिणा हस्तं क्षालयति भोक्ता १७. मृद्भाण्डोऽनायासेन भिद्यते १८. पात्रस्थमन्नं दर्व्या बहिरुद्धरति १९. उद्धरिण्या आचामति २०. पञ्चपात्रेण जलं पिबति ॥

---

6. तक्षणफलकः = scraping plank, துருவுபலகை, किसणी. 7. छुरिकापीठः = sickle plank, அரிவாள்மணை, विळी. 8. अङ्गारः = burning charcoal, தணல், निखार. 9. अम्बरीषः = frying pan, வாணலி, तेलतवा. 11. अङ्गारधानिका = a portable fire pan, கணப்பு, शेगडी. 12. उल्मुकः = a brand கொள்ளிக்கட்டை, कोलीत. 13. इङ्गालः = charcoal, மரக்கரி, कोळसा. 14. अलिञ्जरः = a brass tub, கங்காளம், गङ्गाळ. 15. कुत्वः = a leathern oil bottle. 16. कलशः = a water pot, சொம்பு, तांब्या. 18. दर्वी = a spoon, கரண்டி, पळी. 19. उद्धरणिः = a small spoon. 20. पञ्चपात्रम् = a tumbler.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ४८.

१. काचपात्राणि मृद्विशेषेण क्रियन्ते २. काचकुप्यां रसायनं निधाय तस्या सुखं भिण्डेन पिधेहि ३. अस्मिन् समुद्गके देवस्य पूजार्थं तुलसी पुष्पाणि च निक्षिप्तानि सन्ति ४. ताम्बूलकरङ्के क्रमुकं ताम्बूलपत्राणि च न सन्ति ५. आपणात् खादिरसारम् आनय ६. चूर्णसम्पुटोऽपि रिक्तोऽस्ति; चूर्णेन तं पूरय ७. कुतः शयनगृहे पतद्ग्रहो नास्ति? ८. दीपे वर्तयो न सन्ति ९. आभरणानि मञ्जूषायां निधेहि १०. शय्यायां द्वे उपधाने स्तः ११. उद्यानपालः सेचन्या वृक्षान् सिञ्चति १२. सुवर्णस्य वर्णाः निकषाश्मनि घर्षणेन ज्ञायन्ते १३. शाणे मार्जनेन शस्त्रं तीक्ष्णं

---

2. रसायनम् = a medicine preventing old age. भिण्डः = cork, நெட்டி. 3. समुद्गकः = a casket, குடலை. 4. ताम्बूलकरङ्कः = a betel box, வெற்றிலைப்பெட்டி, पानदान. 5. खादिरसारः = a catechu, காசிக்கட்டி. 6. चूर्णसम्पुटः = chunam casket, சுண்ணாம்புகாண்டகம். 7. पतद्ग्रहः = a spitting pot, பீக்தாணி. 8. वर्तिः = the wick of a lamp, விளக்குத்திரி. 9. मञ्जूषा = a box, பெட்டி. 10. उपधानम् = a pillow, தலைகாணி. 11. सेचनी = a bucket, நீர்ச்சால். 12. निकषाश्म = touch stone, உரைக்கல், कसोटी. 13. शाणः = sharpening stone or whetstone, சாணைக்கல், निष्णादगड.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

भवति १४. घरट्टे घर्षणेन धान्यं पिष्टं भवति १५. दृषदि उपलेन नारिकेलस्य तष्टं सा पिनष्टि १६. स्वर्णकारः सुवर्णं विलापयितुम् अग्निकुण्डं भस्त्रिकया धमति १७. शङ्कुलया क्रमुकान् खण्डयति १८. खनित्रेण मृत्तिकां खनति ॥

॥ २१ ॥ अथ वाहनवर्गः

XXI Vehicles.

पाठः ४९.

१. ग्रामान्तरं गन्तुं नानाविधानि वाहनानि क्लप्तानि २. धनिका रथे उपविश्य यान्ति ३. केचन शकटमारुह्य गच्छन्ति ४. शकटस्य द्वे चक्रे स्तः ५. रथस्य चक्राणि चत्वारि ६. द्वौ वा चत्वारो वा बलीवर्दा रथस्य धुरि नियुज्यन्ते ७. केचन अश्वानपि नियुञ्जते ८. अणु शकटं एक उक्षा वहति

तीक्ष्णम् = keen. 15. दृषद् = a flat stone on which spices, etc., are ground, அமிக்கல், पाटा. उपलः a muller, அமிக்குழவி, वरवंटा. तष्टम् = paring, துருவல், क्रीस. 16. अग्निकुण्डम् = கம்மாளனுலை भस्त्रिका = bellows, துருத்தி, भाता. 17. शङ्कुला = nut-cracker. பாக்குவெட்டி, अडकित्ता. 18. खनित्रम् = a spade, மண்வெட்டி, कुदल.

1. वाहनम् = a vehicle. 2. रथः = a car. 3. शकटः = a cart. 4. चक्रम् = a wheel. 6-8. बलीवर्दः-उक्षा = a bull. धूः = fore-part of a carriage or yoke, நுகத்தடி,

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

९. शिबिकां षोडश वाहका वहन्ति १०. गमनागमनाय लोहपथाः पूर्वं द्वीपान्तर एवासन् ११. इदानीं भरतखण्डेऽपि ते उत्पन्नाः १२. तेन पथा अनेकैः शकटैर्ग्रथिता एका शकटश्रेणी गच्छति १३. तामेको ऊष्मशकट आकर्षति १४. गोरथमपेक्ष्य अश्वरथः शीघ्रतरं गच्छति १५. तदपेक्ष्यापि अग्निरथः चतुर्गुणेन जवेन गच्छति १६. एकैकः शकटोऽप्यनेकैर्भागैर्विभक्तोऽस्ति १७. एकैकस्मिन्नपि भागे द्वे आसने क्लृप्ते स्तः १८. एकैकस्मिन्नप्यासने चत्वारः पञ्च वा पथिका उपविशेयुः १९. जी. ऐ. पी. प्रभृतयो लोहपथा आयतमानाः २०. तेषामासनेषु पञ्च पान्था उपविशेयुः २१. एस्. ऐ. आर. प्रभृतीनां संकुचितमानानाम् आसनेषु तु चत्वार एव ॥

पाठः ५०.

१. शकटश्रेणी एकस्यां घण्टायां विंशतेरन्यूनान्क्रोशान्गच्छेत् २. जी. ऐ. पी. प्रभृतिष्वौत्तराहलोहपथेषु शकटश्रेणी घण्टाया-

---

9. शिबिका = a palanquin. 10. लोहपथः = railway. 12 शकटश्रेणी = a train. 13. ऊष्मशकटः—अग्निरथः = an engine. 16. भागः = compartment. 17. आसनम् = a seat. 18. पथिकः—पान्थः—यात्रिकः = a passenger. 19. आयतमानः = broad gauge. 21. संकुचितमानः = metre gauge.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

श्चत्वारिंशत्क्रोशानपि गच्छेत् ३. सर्वत्र भाण्डशकटश्रेणी किञ्चिन्मन्दमेव गच्छेत् ४. पञ्चक्रोशानां दशक्रोशानां वा एकैकम् अवरोहणस्थानं वर्तते ५. एकैकस्मिन्नपि स्थाने, स्थानाधिकारी, चीटीदाता, चीटीसंग्राहकः, पोटलिकाधिकारी, भाण्डाधिकारी इत्येवमादयोऽधिकारिणो वर्तन्ते ६. एतस्मात्स्थानादमुकस्यस्थानस्य एतावत् वेतनमिति कूप्तिर्वर्तते ७. तदनुसारेण पान्थेभ्यो द्रव्यं संगृह्य चीटीदाता चीटीं ददाति ८. इयत् वेतनमनेन दत्तमित्यस्य चीटी ज्ञापिका भवति ९. शकटश्रेण्यामुपविश्य पान्थेषु गच्छत्सु मध्ये मध्ये चीटीशोधक आगत्य यदि पृच्छेत्तर्हि तस्मै पान्थैश्चीटी प्रदर्शयितव्या १०. एकैकस्याः शकटश्रेण्या द्वौ रक्षकौ वर्तेते ११. ऊष्मरथे समर्थो यन्ता भवेत् १२. अद्य प्रातः मद्रपुरात् प्रस्थिता मैलशकटश्रेणी परेद्युः प्रातर्नवमघण्टावादनसमये षष्ट्युत्तरचतुःशतक्रोशदूरे विद्यमानं रामेश्वरं प्राप्नुयात् १३. कुम्भघोणात् रामेश्वरस्य शकटवेतनम् अष्टमांशन्यूना-

---

3. भाण्डशकटश्रेणी = goods train. 4. अवरोहणस्थानम् = railway station. 5. स्थानम् = station. स्थानाधिकारी = station master. चीटीदाता = booking clerk. चीटीसंग्राहकः = ticket collector. पोटलिकाधिकारी = parcel clerk. भाण्डाधिकारी = goods clerk. 6. वेतनम् = charge. 7. चीटी = ticket. 9. चीटीशोधकः = ticket examiner. 10. रक्षकः = a guard. 11. ऊष्मरथः = engine. यन्ता = driver. 12. मद्रपुरम् = Madras. मैलशकटश्रेणी = Mail train. 13. शकटवेतनम् = trainage.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

३. दूरस्थबोधनाय अक्षरैः पत्रे लेख्यं लिख्यते ४. पठैतत् लेख्यम् ५. उच्चारयैतं शब्दम् ६. पाठयमुच्चैर्वाचय ७. अतित्वरया पठितं चेदन्यस्तन्न बुद्ध्येत! ८. मूढ! मोच्चैः पुनर्वद; तच्छ्रुत्वा अन्यस्त्वां परिहसिष्यति ९. एतत्पुस्तकं लिख १०. तवाक्षराणि चारूणि न सन्ति ११. अयं किं मकारः; उत पकारः इति संदिग्धं वर्तते १२. मषी घनाऽस्ति मषिकरण्डं जलेन पूरय १३. इदानीं मषिः नितरां लघुर्जाता; तस्मात् क्लिद्यन्ते पत्राणि १४. छुरिकया लेखनीं संस्कुरु १५. हिंदी, माहाराष्ट्री, गौर्जरी, तैलङ्गी, कार्नाटकी, द्राविडी, कैरली, यावनी, आङ्गली, तौलवी, गैर्वाणी, इत्यादयोऽनेका भाषा वर्तन्ते १६. सर्वासामपि प्रातिस्विकी लिपिः वर्तते १७. गैर्वाणी लिपिः देवनागरी १८. सा इतराभ्योऽप्यतिशयेन सुवाचा १९. रेखा विधातुं परिवर्तनदण्डम् आनय २०. तव लेखने अक्षरस्खालित्यं बहु वर्तते २१. संस्कृतभाषा दुर्बोधेति केचन मन्यन्ते; उद्यमिनां सर्वं सुलभमेव २२. कुतस्त्वं स्वभाषां संत्यज्य आङ्गलभाषया वदसि?

---

3. लेख्यम् = writing. 4. लेख्यम् = letter. 6. वाचय = read. 12. मषीकरण्डम् = ink-stand. 13. पत्रम् = paper. 14. लेखनी = pen. संस्कुरु = mend. 16. लिपिः = character. 18. सुवाचा = easily readable. 19. रेखा = line. परिवर्तन-दण्डः = ruler, ருல்கழி. 20. अक्षरस्खालित्यम् = spelling mistake. 21. दुर्बोधः = difficult. सुलभम् = easy.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ५३.

१. आसन्दे उपविश्य लेखनफलके पत्राणि निक्षिप्य लिपिकरो लिखति २. अस्मिन्ग्रामे महती पाठशाला वर्तते ३. तस्यां शिरोमणिपरीक्षार्थम् अशीतिः छात्राः पठन्ति ४. तर्के व्याकरणे मीमांसायां द्वैताद्वैतविशिष्टाद्वैतवेदान्तेषु च परीक्षार्थं छात्राः पठन्ति ५. अतीतमासे शिरोमणिपरीक्षा प्राचलत् ६. अशीत्यां विद्यार्थिषु पञ्चपञ्चाशदेव विद्यार्थिनः परीक्षायै समुद्धृताः ७. तेषु च षट्त्रिंशदेव उत्तीर्णाः; शिष्टा भग्नाः ८. अस्यां पाठशालायां प्रतिषत् अष्टमी त्रयोदशी चतुर्दशी पूर्णिमामावास्ये च अनध्ययनदिनानि ९. सीसवर्त्तिकया लिखितानि अक्षराणि शीघ्रमेव लुप्यन्ते १०. मष्या लिखितान्यक्षराणि सुरक्षितानि चेत् चिराय स्थिराणि स्युः ११. अङ्गलभाषायां लिखितं लेखं संस्कृतभाषायां परिवर्तयितुं जानासि किम्? १२. उपयुक्ताः श्लोका वाक्यानि च कण्ठस्थानि कर्तव्यानि १३. प्राप्ता विद्या असकृत् आवृत्त्या-

---

1. आसन्दः = a chair. लेखनफलकम् = a desk, மேஜை, मेज. लिपिकरः = a clerk, குமாஸ்தா, कारकून. 3. छात्रः = candidate. 4. तर्कः = logic. व्याकरणम् = grammar. मीमांसा = mimamsa. 6. समुद्धृतः = selected. 7. उत्तीर्णः = passed. भग्नः = failed. 8. अनध्ययनदिनम् = a day on which it is improper to study. 9. सीसवर्तिका = a pencil. 11. परिवर्तनम् = translation. 12. श्लोकः = a verse. 13. आवृत्तिः = repeating.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

स्थिरा भवन्ति १४. अस्मिन्पुस्तके रम्याः कथाः सन्ति १५. सर्वविधेषु धनेषु विद्याधनम् उत्तमम् १६. तन्न दस्युभिरपह्रियते; कुपितेन राज्ञाऽपि अपहर्तुं न शक्यते १७. विद्या विनयं ददाति; विनयेन योग्यतां याति; योग्यतया धनमाप्नोति; धनेन धर्मं, ततः सुखं च विन्दते १८. स्वदेशे पूज्यते राजा; स्वगृहे पूज्यते धनी; विद्वांसः स्वग्रामे, परदेशे च पूज्यन्ते १९. तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विद्याऽध्येतव्या २०. सा च बाल्ये अभ्यस्ता सुदृढा भवति ॥

॥ २३ ॥ अथ हितोपदेशः
XXIII Advice.

पाठः ५४.

१. लोकमनुसृत्य वर्तस्व २. महतामुपदेशोऽनुसर्तव्यः ३. सर्वान् प्राणिन आत्मानमिव मन्यस्व ४. अनवद्यान्येव कर्माणि त्वया सेवितव्यानि ५. सत्यं वद; धर्मं चर ६. ऋषीणां यानि सुचरितानि तानि त्वयोपास्यानि ७. मातृदेवो भव; पितृदेवो भव; आचार्यदेवो भव; अतिथिदेवो भव ८. यदि ते कार्येषु विचिकित्सा स्यात्तर्हि यथा संमर्शिनो वर्तेरन् तथा वर्तेथाः ९. महत्सु

---

20. अभ्यासः = exercise, பயிற்சி.

4. अनवद्यम् = good. 6. सुचरितम् = good conduct. 7. मातृदेवः = one who thinks his mother as God 8. विचिकित्सा = doubt. संमर्शिन् = one judging by reason.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

विद्यमानान्गुणानेव स्वीकुरु १०. सर्वभूतानां अद्वेष्टा भव; मैत्रो भव; करुणो भव; शुचिर्भवेः ११. ईश्वरस्य दासोऽहमिति मन्यस्व १२. त्यागी भव; संविभज्य भुङ्क्ष्व १३. अहरहः वेदविहितानि कार्याणि कुरु १४. पित्रोर्हितं कुरु; इन्द्रियनिग्रहं कुरु १५. भगवान्सर्वेषां सुहृदिति विद्धि १६. परेषामपराधान् तितिक्षस्व १७. राज्ञि ईश्वरभावनां कुरु १८. ईश्वरेण यावद्दत्तं तावतैव संतुष्टो भव १९. क्षेमं प्राप्तुं यतस्व; तथापि फलदाता ईश्वर एवेति चिन्तय २०. सर्वप्रकारेण ईश्वरं शरणं व्रज ॥

पाठः ५५.

१. ईश्वरस्य स्वरूपं वेदेन जानीयात् २. मन्वादिषु स्मृतिषूक्ता ये वर्णाश्रमधर्मास्ते त्वयाऽनुष्ठेयाः ३. ईश्वरस्य ध्यानार्थं प्रतिमा ऋषिभिः अभिहिताः ४. विष्णुर्गरुडारूढो वर्तते; शङ्खचक्रादीनि आयुधानि धारयति; भक्तान् रक्षति; इति ध्यानं कुरु ५. शिवः वृषभारूढोऽस्ति; त्रिशूलं धरति; भक्तेभ्यः सर्वैश्वर्यं

---

10. अद्वेष्टा = not inimical. मैत्रः = friendly. करुणः = pitiful. शुचिः = clean. 12. त्यागी = a donor. 13. वेदविहितम् = declared in the Vedas. 14 पितरौ = parents. इन्द्रियनिग्रहः = restraining the organs of sense. 16. तितिक्षस्व = endure. 20. सर्वप्रकारेण = by all means.

1. स्वरूपम् = natural state. 2. वर्णाश्रमधर्माः = the duties of *Varnas* and *Asramas*. 3. प्रतिमा=an image.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

ददाति; इति ध्यानं कुरु ६. धर्मिष्ठाः कदाऽपि न नश्यन्ति; पापिष्ठाः कदाऽपि न क्षेमं लभन्ते इति प्रतीहि ७. अक्षैर्मा स्म दीव्यः ८. धर्मान्न प्रमदितव्यम् ९. कुशलान्न प्रमदितव्यम् १०. भूत्याः न प्रमदितव्यम् ११. देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम् १२. वेदप्रतिषिद्धानि कर्माणि न सेवितव्यानि १३. न सुरां पिबेत्: न परदारान् गच्छेत् १४. बुद्धिभ्रंशकरमाहारं मा भक्षय १५. "अहं धनी, विद्वान्; सुरूपः" इति गर्विष्ठो मा भूः १६. परस्त्रियं मृत्युं विद्धि १७. अतिलोभम्, अतिव्ययं च मा कुरु १८. परेषामैश्वर्यं दृष्ट्वा मा असूयेथाः १९. किंतु परेषां विद्यां दृष्ट्वा असूयां कुरु; तां प्राप्तुं यत्नं च कुरु २०. सर्वथा आत्मानं गोपायेत् ॥

॥ २४ ॥ अथ राज्यसामान्यवर्गः
XXIV Administration.
पाठः ५६.

१. महाराज्ञी विक्टोरिया पूर्वमस्माकं चक्रवर्तिनी आसीत्

6, प्रतीहि = trust. 7. अक्षाः = dies. 8. धर्मः = virtue, duty. न प्रमदितव्यम् = should not be careless. 9. कुशलम् = skill. 10. भूतिः = prosperity. 11. देवकार्यम् = worship of God. पितृकार्यम् = obsequial rites, ceremony of parents. 12. वेदप्रतिषिद्धम् = prohibited in Vedas. 13. परदाराः = another's wife, the word दार is always plural and masculine gender. 14. बुद्धिभ्रंशकरम् = causing loss of understanding. 16. मृत्युः = death.

राज्यसामान्यम् = general administration.

1. चक्रवर्तिनी = Empress.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

२ इदानीं तस्याः पौत्रः पञ्चमो जार्जः अस्माकं चक्रवर्ती अस्ति ३. स लन्दन्नगरे महिष्या मेरीदेव्या, ज्येष्ठपुत्रेण युवराजेन यड्वर्डेन, अन्यैः पुत्रैर्बन्धुभिश्च सह सुखमास्ते ४. वयं तस्य शासने अकुतोभया वर्तामहे ५. तत्रैका प्रधानसभा वर्तते ६. तस्यां सभायां अनेके मन्त्रिणः कार्यदर्शिनश्च नियुक्ता वर्तन्ते ७. महाराजः तैः सह संमन्त्र्य यावत्सु सूर्यः कदापि नास्तमेति तावतो देशान् शास्ति ८. सः अनेकसहस्रयोजनदूरे विद्यमानोऽपि बुद्धिसामर्थ्येन भरतखण्डस्थं सर्वमपि वृत्तान्तं स्वगृहे चलितमिव करतलामलकवत् सुस्पष्टं जानाति ९. तेन स्वप्रतिनिधित्वेन अधिकारितो महामाण्डलिको भरतखण्डे पूर्वं पाण्डवानां राजधानीभूते दिल्लीनगरे वर्तते; तस्य राजप्रतिनिधिः इति नाम १०. भरतखण्डः मद्रपुरी, मुंबापुरी, कालिकातापुरी इति त्रिभिर्मुख्यैः मण्डलैर्विभक्तः ११. त्रयाणामपि मण्डलानां प्रत्येकं माण्डलिका वर्तन्ते १२. एकैकमपि मण्डलम् अनेकैः प्रान्तै र्विभक्तं वर्तते १३. एकैकस्यापि प्रान्तस्य प्रत्येकं भरणाधिकारिणो नियुक्ताः १४. एकैकोऽपि प्रान्तः तालूका नामकैरनेकैः प्रविभागैर्विभक्तोऽस्ति १५. तालूकाया अधिकारी तहशीलदार्

---

4. अकुतोभयः = fearless from all sources. 5. प्रधान सभा = Parliment. 6. मन्त्रिन् = Minister. कार्यदर्शी = Secretary. 8. भरतखण्डः = India. करतलामलकवत् = like a myrobolam on the palm. 9. महामाण्डलिकः = Governer-General. राजप्रतिनिधिः = Viceroy. 10 मण्डलम् = Presidency. 11. माण्डलिकः = Governor. 12. प्रान्तः = District. 13. भरणाधिकारी = Collector. 14. तालूका = Taluq.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

नामा १६. शासने पञ्चषाः करशोधनाधिकारिणः, तथा प्रतिग्रामं ग्रामगणकाः, ग्रामन्यायाधिपाश्च विद्यन्ते १७. एतेषां साहाय्येन तहशील्दारः सम्पूर्णायास्तालूकायाः करं संगृह्णाति १८. एवं संचिते द्रव्ये तत्रत्यव्ययाय यावत् अपेक्षितं भवेत्तावत् तालूका-कोशागारे निक्षिप्यावशिष्टं सर्वं प्रान्तकोशागारं प्रेषयति १९. तत्रत्यः प्रान्तकोशाध्यक्षः तालूकाभ्य आगतं द्रव्यं तत्र निक्षिप्य रक्षति २०. अनेकेभ्यः जिल्लाकोशगृहेभ्यः तत्रत्यं सर्वं द्रव्यं मण्डलकोशगृहं प्रति प्रहीयते ॥

॥ २५ ॥ अथ न्यायप्रविभागवर्गः
XXV Judicial Department.

पाठः ५७.

१. एकैकस्मिन्नपि मण्डले एकैका महोत्तमन्यायसभा अस्ति २. तस्यां सप्त अष्टौ वा महोत्तमप्राड्विवाका वर्तन्ते ३. प्रतिप्रान्त-

---

प्रविभागः = Department. 16. करशोधनाधिकारी = Revenue Inspector ग्रामगणकः = Village Karnam. ग्रामन्यायाधिपः = Village Munsiff. 17. करः = Revenue. 18. तालूकाकोशागारः = Taluq Tresury. प्रान्तकोशागारः = District Treasury. 19. कोशाध्यक्षः = Treasurer. 20. मण्डलकोशः = Presidency Treasury.

1. महोत्तमन्यायसभा = High Court. 2. महोत्तमप्राड्विवाकः = High Court Judge.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

मेकैकः प्रान्तप्राड्विवाकः, द्वित्रा उपप्राड्विवाकाश्च नियमिताः ४. प्रायः प्रतितालुकं मुनसीफनामा न्यायाधिपतिः अधिकारितोऽस्ति ५. पूर्वोक्ता एते सर्वेऽपि न्यायाधिकारिणः वादिना प्रतिवादिनं प्रति दत्तं अभियोगं दृष्ट्वा तस्य निरीक्षणदिनं निश्चित्य वादिप्रतिवादिनोर्निवेदयन्ति ६. वादिना स्वप्रतिनिधित्वेन कल्पितो न्यायवादी तस्मिन्व्यवहारे विद्यमानं न्यायं सयुक्तिकं सप्रमाणं च प्राड्विवाकाय निरूपयति ७. तथैव प्रतिवादिना कल्पितोऽन्यो न्यायवादी स्वन्यायं कथयति ८. ततोऽक्षदर्शकः हेतुवादिनोः उपन्यासं श्रुत्वा पक्षद्वयेऽपि साक्षिणो विचार्य सभ्यानाम् अभिप्रायं च पृष्ट्वा धर्मशास्त्रानुसारेण यावद्बुद्धि तत्त्वं निर्धारयति ९. निर्धारणपत्रिकां स्वयं विलिख्य अन्यायस्थेन न्यायस्थाय धनं दापयति ॥

---

3. प्रान्तप्राड्विवाकः = District Judge. उपप्राड्विवाकः = Subordinate Judge. 4. न्यायाधिपतिः=Judge. अधिकारितः = appointed. 5. वादी = plaintiff. प्रतिवादी = defendant. व्यवहारः = अभियोगः = suit. निरीक्षणदिनम् =hearing date. 6. न्यायवादी–हेतुवादी = pleader. न्यायः = argument. निरूपयति = pleads. 8. अक्षदर्शकः = Judge. उपन्यासः = argument. पक्षः = side. साक्षी = witness. सभ्यः = jury. यावद्बुद्धि = as far as one's knowledge goes. तत्त्वम् = truth. 9. निर्धारणपत्रिका = judgement.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ २६ ॥ अथ दण्डधारप्रविभागवर्गः
XXVI Police Department.

पाठः ५८.

१. सर्वेष्वपि पत्तनेषु महाग्रामेषु च दण्डधारस्थानानि कल्पितानि सन्ति २. तत्र अनेके रक्षापुरुषाः, कतिपये प्रधानरक्षापुरुषाः, एको दण्डधारनिरूपकश्च भवेयुः ३. रक्षापुरुषा नगरं ग्रामांश्च अटित्वा अकार्यकारिणो दमयन्ति ४. चोरेभ्यः प्रजानां रक्षणमेव तेषां मुख्यं कार्यम् ५. यदा कश्चिच्चोरः परगृहे भित्तौ सुरङ्गां कृत्वा वा कवाटस्य मुद्रां भङ्क्त्वा वा उत्प्लुत्य वा गृहस्यान्तः प्रविश्य स्वामिनो धनं धान्यादिकं वा चोरयति तदा तं चोरं गृहीत्वा निरूपकस्य समीपं ते प्रापयन्ति ६. निरूपकः तं पाटच्चरं विचार्य स्वाभिप्रायेण सह उपधर्माध्यक्षाय सपर्पयति ७. स तं चोरं, गृहस्वामिनं, रक्षापुरुषांश्च विचार्य यथायोग्यं तं चोरं देहतो वा, धनतो वा, उभयतो वा, दण्डयति, कशया ताडयति कारागृहे वा निरोधयति ८. यदि कश्चिदयोग्यो निरपराधिनं ताडयति, अवमनुते वा, स्त्रियं दूषयति वा तमपि विचार्य अधिकारी दण्डयति ९. रक्षापुरुषा मद्यपान अक्षदेविनश्च निगृह्णन्ति १०. सर्वेष्वप्यपराधेषु राजद्रोहो महान् ॥

दण्डधारः = Police. प्रविभागः = department

1. दण्डधारस्थानम् = Police station. 2. रक्षापुरुषः = constable. प्रधानरक्षापुरुषः = Head constable. दण्डधारनिरूपकः = Police Inspector. 6 उपधर्माध्यक्षः=Sub-Magistrate. पाटच्चरः = a thief. 7. कशा = a whip, சவுக்கு. कारागृहम्=jail. 9. मद्यपः = a drunkard. अक्षदेवी=a gambler.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ २७ ॥ अथ नगरपालनप्रविभागवर्गः

XXVII Municipal Department.

पाठः ५९.

१. प्रतिनगरं नगरपालिका सभा जनानां निरामयाय स्थापिताऽस्ति २. तस्यां सभायामेकः सभाध्यक्षः एकः कार्यदर्शी बहवः सभासदश्च वर्तन्ते ३. कार्यदर्शी आरोग्यनिरूपकान् नगरं परितः संचार्य तेभ्यस्तत्र तत्र विद्यमानां न्यूनतां विज्ञाय तां परिहृत्य नगरं शुद्धं स्थापयति ४. नगरम् अशुद्धं चेत् मारिका, विषूची, ग्रन्थिज्वरः एवमादयो रोगा जनानां संभवेयुः ५. नगरपालनव्ययार्थं प्रजाभ्यः वार्षिको गृहकरः वृत्तिकरश्च संगृह्यते ॥

नगरपालिकासभा = Municipality.

1. सभा = council. निरामयः = health. 2. सभाध्यक्षः = a chairman. सभासत् = councillor. 3. आरोग्यनिरूपकः = sanitary inspector. 4. मारिका = small-pox. 5. गृहकरः = house-tax. वृत्तिकरः = profession tax.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ २८ ॥ अथ पञ्चिकानिवेशनप्रविभागः
XXVIII Registration Department.

पाठः ६०.

१. इदं व्यवहारलेख्यानां पञ्चिकानिवेशनस्थानम् २. अस्मिन् स्थाने ऋणलेख्यानि विक्रयलेख्यानि दानपत्राणि एवमादीनि पत्राणि तत्रत्यपञ्चिकारूढानि क्रियन्ते ३. एवं पत्राणां राजकीयपञ्चिकायाम् आरोपणेन "मया ऋणं न गृहीतम्" इति मिथ्या वक्तुं वा, "अहं ऋणं प्रत्यर्पितवान्" इति मिथ्या वक्तुं वा अवकाशो न भवति ४. पत्राणां योग्यतानुसारेण निवेशकेन शुल्कं गृह्यते ॥

॥ २९ ॥ अथ लेखप्रापणप्रविभागः
XXIX Postal Department.

पाठः ६१.

१. पश्यात्र पत्रिकाप्रापणस्थानम् अस्ति २. अस्य पोस्टाफीस् इति नाम ३. इतरेभ्यः कार्यस्थानेभ्य इदंकार्यस्थानमत्यावश्यकम् ४. एतस्मिन्काले सर्वेषां बान्धवा अधिकारार्थं दूरदेशेषु वसन्ति ५. स्ववृत्तान्तं तेभ्यो ज्ञापयितुं, तेषां वृत्तान्तं स्वयं ज्ञातुं

पञ्चिकानिवेशनप्रविभागः = registration department.
1. व्यवहारलेख्यम् = a document. 2. ऋणलेख्यम् = Credit-deed. विक्रयलेख्यम् = Sale-deed. दानपत्रम् = Gift-deed. 3. पञ्चिका = Register book. आरूढम् = Recorded. 4. निवेशकः = Registrar. शुल्कम् = fee.
1. पत्रिकाप्रापणस्थानम् = Post office. 4. अधिकारः =duty.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

चेदं स्थानं बहूपयुज्यते ६. पोस्टवेतनस्य प्रतिनिधितया पोस्टमुद्राः कृताः सन्ति ७. तेषां मूल्यं पैकात्रयादारभ्य कूसं वर्तते ८. आच्छादितपत्राणां एकाणकमुद्रा संयोज्या ९. पोस्टचीटिकाया मूल्यं पैकाषट्कम् १०. उत्तरलेखनाय उत्तरचीटिकाऽस्ति; तस्या मूल्यमेकाणकम् ११. पञ्चतोलातोलितायाः पुस्तकपोटलिकायास्तु षट् पैकामुद्रा संयोज्या १२. अन्यपदार्थानां पोटलिकानां आविंशतेस्तोलाया द्व्याणकमुद्रा १३. प्रेष्यमाणानां पत्रादीनां पञ्चिकारोपणाय द्वावाणकौ पृथक् स्याताम् १४. मुद्रां संयोज्य कुंभघोणे पत्रपेटिकायां अद्य निक्षिप्तानि पत्रादीनि षष्ट्यधिकसप्तशतैकसहस्र (१,७६०) क्रोशे विद्यमानं दिल्लीनगरं षट्सप्तैः दिनैर्गच्छेयुः १५. एतत्स्थानाध्यक्षस्य पोस्टमास्तर् इति नाम १६. अन्यस्थलेषु स्थितेभ्यो जनेभ्यो द्रव्यादेशद्वारा द्रव्यं प्रेषयितुं शक्यम् १७. तस्य आदशभ्यो रूपिकाभ्यः शुल्कं द्वौ आणकौ; आपञ्चविंशतेश्चतस्र आणकाः; तदुपरि प्रतिपञ्चविंशति चत्वार आणकाः १८. पश्य! पत्रप्रापकाः पत्रस्थानात् पत्रादीनि गृहीत्वा बहिर्गच्छन्ति १९. ते स्वस्ववीथीषु तानि पत्राणि तत्तत्स्वामिभ्यः प्रयच्छन्ति; पञ्चिकारोपि-

---

6. पोस्टवेतनम् = Postage. मुद्रा = lable. 8. आच्छादितपत्रम् = Envelope. 9. चीटिका = card. 10. उत्तरचीटिका = reply-card. 11. पुस्तकपोटलिका = Book-post. 12. पोटलिका = a parcel. 14. पत्रपेटिका = letter box. 16. द्रव्यादेशः = द्रव्यं दातुं आदेशः = Money order. 17. शुल्कम् = commission. 18. पत्रप्रापकः = post-man.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

तानि तु तेभ्यो हस्तलेखं गृहीत्वा प्रयच्छन्ति २०. पोस्टस्थानात् पोस्टगोण्यः ऊष्मशकटद्वारा देशान्तरं प्रेष्यन्ते; यत्र देशे ऊष्मशकट-श्रेणी नास्ति तत्र जाङ्घिकानां शिरसि अश्वशकटेषु, मोटार्शकटेषु वा गोणीर्निक्षिप्य प्रेषयन्ति पत्रस्थानाधिपाः ॥

॥ ३० ॥ अथ संकीर्णप्रविभागवर्गः
XXX. Miscellaneous.

पाठः ६२.

१. एवं लावणिकप्रविभागः आरण्यकप्रविभागः, अध्यापनप्रविभागः, वैद्यकप्रविभागः इत्यादयोऽनेके प्रविभागा वर्तन्ते २. तत्तत्प्रविभागानां कार्यस्थानेषु सेवकाः, लिपिकराः, प्रतिलेखकाः, गणनाध्यक्षाः कोशाध्यक्षाः निर्वाहकाः इत्येवमादयोऽनेके अधिकारिणो वर्तन्ते ३. सर्वेभ्योऽधिकारिभ्यस्तत्तद्योग्यतानुसारेण मासिकं वेतनं दीयते ४. चिराय राज्याधिकारे सेवित्वा वार्धके स्वाधिकाराद्विरतेभ्यो भूतपूर्वसेवाभृतिः दीयते ५. उत्तमाधिकारे स्थिताः केचन अपराधं कृत्वा अधमाधिकारं प्राप्नुवन्ति ६. महापराधं

---

19. हस्तलेखः = signature. 20. पोस्टगोणी = post-bag. जाङ्घिकः = runner, messenger. सङ्कीर्ण = miscellaneous.

1. लावणिकप्रविभागः = salt department. आरण्यकः = forest. अध्यापनम् = education. वैद्यकम् = medical. 2. सेवकः = a peon. प्रतिलेखकः = a copyist. गणनाध्यक्षः = an accountant. निर्वाहकः = manager. 4. सेवित्वा = having served. भूतपूर्वसेवाभृतिः = pension.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

कृतवन्तः केचन भ्रष्टाधिकाराश्च भवन्ति ७. केचनापराधिनः कंचित्कालम् अधिकारात् निष्कास्यन्ते ८. कतिचन समर्थाः स्वकौशल्येन उत्तमाधिकारिणः संतोष्य शीघ्रमुन्नतां पदवीं प्राप्नुवन्ति ॥

॥ ३१ ॥ अथ आङ्गलराज्यस्तुतिः

XXXI Benefit of the British Rule.

पाठः ६३.

१. अस्माकं चक्रवर्ती पञ्चमो जार्जः एवं विधान्यनेकानि सौकर्याण्यस्माकं कृत्वा भरतखण्ड परिपालयति २. तेन रक्षिता वयमकुतोभया वर्तामहे ३. स स्वयं खैस्तमतस्थोऽपि भारतीयैरस्माभिः क्रियमाणस्य धर्मस्य साहाय्यं करोति ४. ऊष्मशकटाः, तारायन्त्राणि, पोस्टव्यवस्था, पाठशालाः, मुख्यपत्तनेषु जलप्रणालिकाः एवमादीन्यनेकानि सौकर्याणि जनानाम् आङ्गलानां शासनकालादारभ्यैवोत्पन्नानि; नदीनां संक्रमाः ग्रामाद्ग्रामं गन्तुं मार्गाश्च विपुलीकृताः ५. अनृतभूयिष्ठेऽस्मिन्काले यद्येते आङ्ग्ला अस्माकं रक्षका नाभ-

---

6. भ्रष्टाधिकारः = dismissed from service. 7. कञ्चित्कालमधिकारात् निष्कास्यन्ते = are suspended. 8. कौशल्यम् = talent. पदवी = degree, rank.

1. चक्रवर्ती = An Emperor, a Sovereign. भरतखण्डः = India. 4. जलप्रणालिका = water pipe. संक्रमः = bridge.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

विष्यंस्तदा वयं पूर्वमेव व्यनङ्क्ष्याम ६. आस्मांकीन एष भरतखण्ड एतेषामेव शासने आचन्द्रार्कं तिष्ठतु ; अस्मन्महाराजः सपुत्रकलत्रः दीर्घायुर्भवत्विति च ईश्वरं प्रार्थयामहे ।

॥ ३२ ॥ अथ कविवाक्यानि

XXXII Selections.

पाठः ६४.

१. अनन्तरकरणीयमार्य आज्ञापयतु २. आर्ये ! सम्यगनुबोधितोऽस्मि ३. अस्मिन्क्षणे विस्मृतं खलु मया ४. सूत ! सुदूरममुना सारङ्गेण वयमाकृष्टाः ५. आश्रममृगोऽयं न हन्तव्यो न हन्तव्यः ६. समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम् ७. भवतु तामेव द्रक्ष्यामि ८. किं न पश्यति भवान् ? ९. कथमयं स भगवान्कण्वः ? १०. राजन् ! अत्रैव मुहूर्तं तिष्ठ ११. तथापि तत्त्वत एनामुपलप्स्ये १२. एष नूनं तवात्मनो मनोरथः ॥

पाठः ६५.

१. न एष दुष्टो विरमति २. अन्यतो वयं गमिष्यामः ३. नूनं यूयमप्यनेन कर्मणा परिश्रान्ताः ४. किमपि हृदये कृत्वा

---

6. आचन्द्रार्कम् = as long as the sun and moon exists.

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

ब्रवीषि ५. इदानीमेव लब्धावकाशो मे मनोरथः ६. हला! एकाकिनीं मामत्र विहाय न ते गमनं युक्तम् ७. अरण्ये खलु मया रुदितम् ८. सावशेषं मे वचः ९. गच्छतां पुरो भवन्तौ १०. अहमप्यनुपदमागत एव ११. सखि! प्रष्टव्याऽसि त्वं किमपि १२. किं प्रष्टुकामाऽसि? १३. कथय किंनिमित्तं ते संतापः? १४. सखि! शृणु; कस्य वान्यस्य कथयिष्यामि १५. अवचितानि पूजापर्याप्तानि पुष्पाणि १६. अपि ज्ञायते कतमेन दिग्विभागेन गतः स जालमः? १७. ऐशान्या दिशा १८. सखीजनः खलु कुत्र भवेत्? ॥

पाठः ६६.

१. अयि स्वस्ति भवत्यै? २. किं वा तूष्णीमास्ते भवान्? ३. समासतो ब्रवीमि श्रूयताम् ४. भो! अवहितोऽस्मि ५. अलं भवतः परिदेवितेन ६. तदुपायश्चिन्त्यताम्, यथा सफलप्रार्थनो भवेयम् ७. किमयं भुजङ्गनिर्मोकः? ८. उपनय मे पुस्तकम् ९. हा! कथं न दृश्यते १०. ननु विचिनुहि सम्यक् ११. अलमावेगेन; समाश्वसिहि १२. एतदेव तत्पुस्तकम् १३. तेन राम इति वक्तव्ये रावण इति निर्गता वाणी १४. किमपि हृदये कृत्वा अन्यत्किमपि जल्पसि १५. भण विश्रब्धो यदसि वक्तुकामः १६. पत्तने सति ग्रामे रत्नपरीक्षा युज्यते किम्? १७. किं

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

नामैतत्; यदंबुनि मज्जन्त्यलाबूनि, ग्रावाणः प्लवन्ते? १८. अये! कथमनभ्रा वृष्टिः? १९. विचित्राणि विधिविलसितानि ॥

पाठः ६७.

१. नास्ति खलु दुष्करं दैवस्य? २. सर्वस्य वल्लभो जामाता भवति ३. गुणः खल्वनुरागस्य कारणम्; न बलात्कारः ४. अपेयेषु तटाकेषु बहुतरमुदकं भवति ५. मूले च्छिन्ने कुतः पुष्पम्? ६. शिरसि भयम्; अतिदूरे तत्प्रतीकारः ७. न निष्परिग्रहं स्थानभ्रंशः पीडयिष्यति ८. यत्ने सकृद्विफलेऽपि नोद्यमस्त्याज्यः ९. प्रकृतिर्दुस्त्यजा १०. वक्तुं सुकरम्; दुष्करं कर्तुम् ११. अनुकूलं हि दैवं सर्वस्मै स्वस्ति करोति १२. न हि सर्वः सर्वं जानाति १३. न सर्वदा सर्वस्य सदृशो दशापाकः १४. जलं जलेन संपृक्तं महाजलाय भवति १५. बद्धो वाससि ग्रन्थिः १६. एष त्वं स्वप्नलब्धैर्मोदकैर्ग्राममुपनिमन्त्रयसि १७. किं गते सलिले सेतुबन्धेन? १८. किं कृते विवाहे नक्षत्रपरीक्षया? १९. अहो! गरीयान् कालः; यत् अश्रुतचरमपि श्रावयति; अदृष्टचरमपि दर्शयति ॥

पाठः ६८.

१. किं प्राहुणिकहस्तेन सर्पं मारयसि? २. अनर्थशङ्कीनि बहुजनहृदयानि ३. यच्छीलः स्वामी, तच्छीलास्तस्य प्रकृतयः

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

४. किमात्मनो दोषं लोको विजानाति ? ५. किं त्वं स्वयं नष्टः परान्नाशयितुमिच्छसि ? ६. न हि जगति मशको मातङ्गस्य प्रतिस्पर्धी भवति ७. न खलु क्षुधितोऽपि शार्दूलः कदाचिदपि शाद्वलमत्ति ८. न खलु वधिराणां कुतूहलमातनोति कोकिलालापः ९. न हि बलिभुजः प्रक्षाल्यमाना वलक्षतां लभन्ते १०. नहि शतमप्यन्धाः संभूय पश्यन्ति ११. नहि संबन्धिजने परिहासवचनानि पापकारणानि १२. स्वदेशगतः शशः परदेशकुञ्जरातिशायी ॥

पाठः ६९.

१. अलमतिविस्तरेण २. वैदेशिकोऽस्मीति पृच्छामि कः पुनरसौ जामाता ? ३. विभाण्डकसुतस्तामृश्यशृङ्ग उपयेमे ४. सर्वथा ऋषयो देवाश्च श्रेयो विधास्यन्ति ५. भो भोः! केदानीं महाराजः ? ६. एवं जनाः कथयन्ति ७. देव! ऋश्यशृङ्गाश्रमादष्टावक्रः प्राप्तः ८. आर्यपुत्र ! तर्हि किं विलम्ब्यते ? ९. दौवारिक ! त्वरितं प्रवेशय तम् १०. भगवन्! अभिवादयावहे ११. स्वस्ति वाम् १२. इत आस्यताम् १३. अपि कुशलमार्यायाः शान्तायाः ? १४. सा अस्माकमपि स्मरति ? १५. तत्किमन्यदाशास्महे ; केवलं वीरप्रसवा भूयाः १६. अनुगृहीताः स्मः १७. इदं च शान्तया संदिष्टम् १८. वत्से ! त्वं कठोरगर्भाऽसीति नानीतासि यज्ञम् १९. तत् पुत्रपूर्णोत्सङ्गाम् आयुष्मतीं वयमेवागत्य द्रक्ष्यामः २०. तथाऽस्तु ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पाठः ७०.

१. कः कोऽत्र भोः ? २. विश्राम्यतां तावदष्टावक्रः ३. वन्दस्व देवि ! ऋषीन् ४. नम एतेभ्यः ५. एष मिथिलावृत्तान्तः ६. एते वयमिदानीम् अयोध्यां प्राप्ताः ७. स्मरति वा तं प्रदेशं भवान् ? ८. अयि ! कथं विस्मरामि ? ९. हा धिक् ! हा धिक् ! १०. यथातथा वा भवतु ११. आर्यपुत्र ! युष्माभिरप्यागन्तव्यम् १२. अयि मुग्धे ! एतदपि वक्तव्यम् ? १३. तेन हि प्रियं मे १४. प्रिये ! वातायानोपकण्ठे संविष्टौ भवाव १५. एवं भवतु १६. एहि संविशावः ॥

पाठः ७१.

१. ज्ञायतां भोः ! किमेतत् ? २. कां पुनरत्रभवतीमवगच्छामि ३. कुतः पुनरिहागम्यते ? ४. अहो ! नु भोश्चित्रमेतत् ५. विश्रान्ताऽस्मि भद्रे ! ६. संप्रत्यगस्त्याश्रमस्य पन्थानं मे ब्रूहि ७. इतः पञ्चवटीमनुप्रविश्य गम्यतामनेन गोदावरीतीरेण ८. यथाऽऽज्ञापयति भवांस्तथा करोमि ९. आः ! किमुक्तं भवति ? १०. यद्भवति तद्भवतु ११. संप्रत्येव वसिष्ठेन कौसल्यायाः सकाशमरुन्धती प्रेषिता १२. दिष्ट्या सुप्रभातमद्य, यदहं त्वां पश्यामि ॥

सर्वस्तरतु दुर्गाणि सर्वो भद्राणि पश्यतु ।
सर्वः कामानवाप्नोतु सर्वः सर्वत्र नन्दतु ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

॥ श्रीः ॥

रघुवंशे ॥

एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघातशान्तये ।
काकपक्षधरमेत्य याचितस्तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते ॥ १ ॥

कृच्छ्रलब्धमपि लब्धवर्णभाक्तं दिदेश मुनये सलक्ष्मणम् ।
अप्यसुप्रणयिनां रघोः कुले न व्यहन्यत कदाचिदर्थिता ॥ २ ॥

यावदादिशति पार्थिवस्तयोर्निर्गमाय पुरमार्गसंस्क्रियाम् ।
तावदाशु विदधे मरुत्सखैः सा सपुष्पजलवर्षिभिर्घनैः ॥ ३ ॥

तौ निदेशकरणोद्यतौ पितुर्धन्विनौ चरणयो निपेततुः ।
भूपतेरपि तयोः प्रवत्स्यतोर्नम्रयोरुपरि बाष्पबिन्दवः ॥ ४ ॥

तौ पितुर्नयनजेन वारिणा किञ्चिदुक्षितशिखण्डकावुभौ ।
धन्विनौ तमृषिमन्वगच्छतां पौरदृष्टिकृतमार्गतोरणौ ॥५ ॥

लक्ष्मणानुचरमेव राघवं नेतुमैच्छदृषिरित्यसौ नृपः ।
आशिषं प्रयुयुजे न वाहिनीं सा हि रक्षणविधौ तयोः क्षमा ॥ ६ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

मातृवर्गचरणस्पृशौ मुनेस्तौ प्रपद्य पदवीं महौजसः ।
रेजतुर्गतिवशात्प्रवर्तिनौ भास्करस्य मधुमाधवाविव ॥ ७ ॥

तौ बलातिबलयोः प्रभावतो विद्ययोः पथि मुनिप्रदिष्टयोः ।
मम्लतुर्न मणिकुट्टिमोचितौ मातृपार्श्वपरिवर्तिनाविव ॥ ८ ॥

पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः ।
उह्यमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न व्यभावयत् ॥ ९ ॥

तौ सरांसि रसवद्भिरम्बुभिः कूजितैः श्रुतिसुखैः पतत्रिणः ।
वायवः सुरभिपुष्परेणुभिश्छायया च जलदाः सिषेविरे ॥ १० ॥

स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवनं प्राप्य दाशरथिरात्तकार्मुकः ।
विग्रहेण मदनस्य चारुणा सोऽभवत्प्रतिनिधिर्न कर्मणा ॥ ११ ॥

तौ सुकेतुसुतया खिलीकृते कौशिकाद्विदितशापया पथि ।
निन्यतुः स्थलनिवेशिताटनी लीलयैव धनुषी अधिज्यताम् ॥ १२ ॥

ज्यानिनादमथ गृह्णती तयोः प्रादुरास बहुलक्षपाच्छविः ।
ताटका चलकपालकुण्डला कालिकेव निबिडा बलाकिनी ॥ १३ ॥

तीव्रवेगधुतमार्गवृक्षया प्रेतचीवरवसा स्वनोग्रया ।
अभ्यभावि भरताग्रजस्तया वात्ययेव पितृकाननोत्थया ॥ १४ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

उद्यतैकभुजयष्टिमायतीं श्रोणिलम्बिपुरुषान्त्रमेखलाम् ।
तां विलोक्य वनितावधे घृणां पत्रिणा सह मुमोच राघवः ॥ १५ ॥

यच्चकार विवरं शिलाघने ताटकोरसि स रामसायकः ।
अप्रविष्टविषयस्य रक्षसां द्वारतामगमदन्तकस्य तत् ॥ १६ ॥

बाणभिन्नहृदया निपेतुषी सा स्वकाननभुवं न केवलाम् ।
विष्टपत्रयपराजयस्थिरां रावणश्रियमपि व्यकम्पयत् ॥ १७ ॥

नैर्ऋतघ्नमथ मन्त्रवन्मुनेः प्रापदस्त्रमवदानतोषितात् ।
ज्योतिरिन्धननिपाति भास्करात्सूर्यकान्त इव ताटकान्तकः ॥१८॥

वामनाश्रमपदं ततः परं पावनं श्रुतमृषेरुपेयिवान् ।
उन्मनाः प्रथमजन्मचेष्टितान्यस्मरन्नपि बभूव राघवः ॥ १९ ॥

आससाद मुनिरात्मनस्ततः शिष्यवर्गपरिकल्पितार्हणम् ।
बद्धपल्लवपुटाञ्जलिद्रुमं दर्शनोन्मुखमृगं तपोवनम् ॥ २० ॥

तत्र दीक्षितमृषिं ररक्षतुर्विघ्नतो दशरथात्मजौ शरैः ।
लोकमन्धतमसात्क्रमोदितौ रश्मिभिः शशिदिवाकराविव ॥ २१ ॥

वीक्ष्य वेदिमथ रक्तबिन्दुभिर्बन्धुजीवपृथुभिः प्रदूषिताम् ।
सम्भ्रमोऽभवदपोढकर्मणामृत्विजां च्युतविकङ्कतस्रुचाम् ॥ २२ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

उन्मुखः सपदि लक्ष्मणाग्रजो बाणमाश्रयमुखात्समुद्धरन् ।
रक्षसां बलमपश्यदम्बरे गृध्रपक्षपवनेरितध्वजम् ॥ २३ ॥

तत्र यावधिपती मखद्विषां तौ शरव्यमकरोत्स नेतरान् ।
किं महोरगविसर्पिविक्रमो राजिलेषु गरुडः प्रवर्तते ॥ २४ ॥

सोऽस्त्रमुग्रजवमस्त्रकोविदः सन्दधे धनुषि वायुदैवतम् ।
तेन शैलगुरुमप्यपातयत्पाण्डुपत्रमिव ताटकासुतम् ॥ २५ ॥

यः सुबाहुरिति राक्षसोऽपरस्तत्र तत्र विससर्प मायया ।
तं क्षुरप्रशकलीकृतं कृती पत्रिणां व्यभजदाश्रमाद्बहिः ॥ २६ ॥

इत्यपास्तमखविघ्नयोस्तयोः सांयुगीनमभिनन्द्य विक्रमम् ।
ऋत्विजः कुलपतेर्यथाक्रमं वाग्यतस्य निरवर्तयन्क्रियाः ॥ २७ ॥

तौ प्रणामचलकाकपक्षकौ भ्रातरावबभृथाप्लुतो मुनिः ।
आशिषामनुपदं समस्पृशद्दर्भपाटिततलेन पाणिना ॥ २८ ॥

तं न्यमन्त्रयत सम्भृतक्रतुर्मैथिलः स मिथिलां व्रजन्वशी ।
राघवावपि निनाय बिभ्रतौ तद्धनुःश्रवणजं कुतूहलम् ॥ २९ ॥

तैः शिलेषु वसतिर्गताध्वभिः सायमाश्रमतरुष्वगृह्यत ।
येष्वदीर्घतपसः परिग्रहो वासवक्षणकलत्रतां ययौ ॥ ३० ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

प्रत्यपद्यत चिराय यत्पुनश्चारु गौतमवधूः शिलामयी ।
स्वं वपुः स किल किल्बिषच्छिदां रामपादरजसामनुग्रहः ॥३१॥

राघवान्वितमुपस्थितं मुनिं तं निशम्य जनको जनेश्वरः ।
अर्थकामसहितं सपर्यया देहबद्धमिव धर्ममभ्यगात् ॥ ३२ ॥

तौ विदेहनगरीनिवासिनां गां गताविव दिवः पुनर्वसू ।
मन्यते स्म पिबतां विलोचनैः पक्ष्मपातमपि वञ्चनां मनः ॥ ३३ ॥

यूपवत्यवसिते क्रियाविधौ कालवित्कुशिकवंशवर्धनः ।
रामभिष्वसनदर्शनोत्सुकं मैथिलाय कथयाम्बभूव सः ॥ ३४ ॥

तस्य वीक्ष्य ललितं वपुः शिशोः पार्थिवः प्रथितवंशजन्मनः ।
स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया ॥३५॥

अब्रवीच्च भगवन्मतङ्गजैर्यद्बृहद्भिरपि कर्म दुष्करम् ।
तत्र नाहमनुमन्तुमुत्सहे मोघवृत्ति कलभस्य चेष्टितम् ॥ ३६ ॥

द्वेपिता हि बहवो नरेश्वरास्तेन तात धनुषा धनुर्भृतः ।
ज्यानिघातकठिनत्वचो भुजान्स्वान्विधूय धिगिति प्रतस्थिरे ॥

प्रत्युवाच तमृषिर्निशम्यतां सारतोऽयमथवा गिरा कृतम् ।
चाप एत्र भवतो भविष्यति व्यक्तशक्तिरशनिर्गिराविव ॥ ३८ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

एवमाप्तवचनात्स पौरुषं काकपक्षकधरेऽपि राघवे ।
श्रद्दधे त्रिदशगोपमात्रके दाहशक्तिमिव कृष्णवर्त्मनि ॥ ३९ ॥

व्यादिदेश गणशोऽथ पार्श्वगान्कार्मुकाभिहरणाय मैथिलः ।
तैजसस्य धनुषः प्रवृत्तये तोयदानिव सहस्रलोचनः ॥ ४० ॥

तत्प्रसुप्तभुजगेन्द्रभीषणं वीक्ष्य दाशरथिराददे धनुः ।
विद्रुतक्रतुमृगानुसारिणं येन बाणमसृजद्वृषध्वजः ॥ ४१ ॥

आततज्यमकरोत्स संसदा विस्मयस्तिमितनेत्रमीक्षितः ।
शैलसारमपि नातियत्नतः पुष्पचापमिव पेशलं स्मरः ॥ ४२ ॥

भज्यमानमतिमात्रकर्षणात्तेन वज्रपरुषस्वनं धनुः ।
भार्गवाय दृढमन्यवे पुनः क्षत्रमुद्यतमिव न्यवेदयत् ॥ ४३ ॥

दृष्टसारमथ रुद्रकार्मुके वीर्यशुल्कमभिनन्द्य मैथिलः ।
राघवाय तनयामयोनिजां रूपिणीं श्रियमिव न्यवेदयत् ॥ ४४ ॥

मैथिलः सपदि सत्यसङ्गरो राघवाय तनयामयोनिजाम् ।
सन्निधौ द्युतिमतस्तपोनिधेरग्निसाक्षिक इवातिसृष्टवान् ॥ ४५ ॥

प्रोहिणोच्च महितं महाद्युतिः कोसलाधिपतये पुरोधसम् ।
भूत्प्रभावि दुहितुः परिग्रहादिश्यतां कुलमिदं निमेरिति ॥ ४६ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

अन्वियेष सदृशीं स च स्नुषां प्राप चैनमनुकूलवाग्द्विजः ।
सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम् ॥ ४७ ॥

तस्य कल्पितपुरस्क्रियाविधेः शुश्रुवान्वचनमग्रजन्मनः ।
उच्चचाल वलभित्सखो वशी सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः ॥ ४८ ॥

तौ समेत्य समये स्थितावुभौ भूपती वरुणवासवोपमौ ।
कन्यकातनयकौतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः ॥ ४९ ॥

पार्थिवीमुदवहद्रघूद्वहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलाम् ।
यौ तयोरवरजौ वरौजसौ तौ कुशध्वजसुते सुमध्यमे ॥ ५० ॥

ते चतुर्थसहितास्त्रयो बभुः सूनवो नववधूपरिग्रहाः ।
सामदानविधिभेदनिग्रहाः सिद्धिमन्त इव तस्य भूपतेः ॥ ५१ ॥

ता नराधिपसुता नृपात्मजैस्ते च ताभिरगमन्कृतार्थताम् ।
सोऽभवद्वरवधूसमागमः प्रत्ययप्रकृतियोगसन्निभः ॥ ५२ ॥

एवमात्तरतिरात्मसम्भवांस्तान्निवेश्य चतुरोऽपि तत्र सः ।
अध्वसु त्रिषु विसृष्टमैथिलः स्वां पुरीं दशरथो न्यवर्तत ॥ ५३ ॥

तेजसः सपदि राशिरुत्थितः प्रादुरास किल वाहिनीमुखे ।
यः प्रमृज्य नयनानि सैनिकैर्लक्षणीयपुरुषाकृतिश्चिरात् ॥ ५४ ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

पित्र्यमंशमुपवीतलक्षणं मातृकं च धनुरूर्जितं दधत् ।
यः ससोम इव घर्मदीधितिः सद्विजिह्व इव चन्दनद्रुमः ॥ ५५ ॥

तं पितुर्वधभवेन मन्युना राजवंशनिधनाय दीक्षितम् ।
बालसूनुरवलोक्य भार्गवं स्वां दशां च विषसाद पार्थिवः ॥५६॥

नाम राम इति तुल्यमात्मजे वर्तमानमहिते च दारुणे ।
हृद्यमस्य भयदायि चाभवद्रत्नजातमिव हारसर्पयोः ॥ ५७ ॥

तेन कार्मुकनिषक्तमुष्टिना राघवो विगतभीः पुरोगतः ।
अङ्गुलीविवरचारिणं शरं कुर्वता निजगदे युयुत्सुना ॥ ५८ ॥

क्षत्रजातमपकारवैरि मे तन्निहत्य बहुशः शमं गतः ।
सुप्तसर्प इव दण्डघट्टनाद्रोषितोऽस्मि तव विक्रमश्रवात् ॥ ५९ ॥

मैथिलस्य धनुरन्यपार्थिवैस्त्वं किलानमितपूर्वमक्षणोः ।
तन्निशम्य भवता समर्थये वीर्यशृङ्गमिव भग्नमात्मनः ॥ ६० ॥

अन्यदा जगति राम इत्ययं शब्द उच्चरित एव मामगात् ।
व्रीडमावहति मे स सम्प्रति व्यस्तवृत्तिरुदयोन्मुखे त्वयि ॥ ६१ ॥

क्षत्रियान्तकरणोऽपि विक्रमस्तेन मामवति नाजिते त्वयि ।
पावकस्य महिमा स गण्यते कक्षवज्ज्वलति सागरेऽपि यः ॥६२॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri South Center

विद्धि चात्तबलमौजसा हरेरैश्वरं धनुरभाजि यत्त्वया ।
खातमूलमनिलो नदीरयैः पातयत्यपि मृदुस्तटद्रुमम् ॥ ६३ ॥

तन्मदीयमिदमायुधं ज्यया सङ्गमय्य सशरं विकृष्यताम् ।
तिष्ठतु प्रधनमेवमप्यहं तुल्यबाहुतरसा जितस्त्वया ॥ ६४ ॥

कातरोऽसि यदि वोद्गतार्चिषा तर्जितः परशुधारया मम ।
ज्यानिघातकठिनाङ्गुलिर्वृथा बध्यतामभययाचनाञ्जलिः ॥ ६५ ॥

एवमुक्तवति भीमदर्शने भार्गवे स्मितविकम्पिताधरः ।
तूर्द्धनुर्ग्रहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुत्तरम् ॥ ६६ ॥

पूर्वजन्मधनुषा समागतः सोऽतिमात्रलघुदर्शनोऽभवत् ।
केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः ॥६७॥

तेन भूमिनिहितैककोटि तत्कार्मुकं च बलिनाऽधिरोपितम् ।
निष्प्रभश्च रिपुरास भूभृतां धूमशेष इव धूमकेतनः ॥ ६८ ॥

तावुभावपि परस्परस्थितौ वर्धमानपरिहीनतेजसौ ।
पश्यति स्म जनता दिनात्यये पार्वणौ शशिदिवाकराविव ॥ ६९ ॥

तं कृपामृदुरवेक्ष्य भार्गवं राघवः स्खलितवीर्यमात्मनि ।
स्वं च संहितममोघमाशुगं व्याजहार हरसूनुसन्निभः ॥ ७० ॥

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

धारणपूर्वकं निम्बकुसुमभक्षणं विधीयते। तिंत्रिणीरस संयोजितेन गुडेन सह संपृक्तं निम्बकुसुमं भगवन्निवेदनानन्तरं प्रास्यते। भोजनात् पूर्वं निम्बकुसुमभक्षणेनानेन शरीर आरोग्यं वर्धते। तिक्तांम्ल मधुररुचीनां सम्मेलनमत्र अनुभूयते। मानवजीविते अनुभूयमानस्य सुख-दुःखादि विषयजातस्य अथवा सत्वरजस्तमोगुणानां चिह्न रूपेण वा इदं निम्बकुसुमं वर्णयितुं शक्यते। यद्यत् सत्कर्म दुष्कार्यं वा दिनेऽस्मिन् क्रियते तदेव संवत्सर-पर्यन्तं कारिष्यते इति। यद्यत् सुखं दुःखं वा अस्मिन् दिने अनुभूयते तदेव संवत्सरान्तं अनुभविष्यते इति च प्रत्ययः जने जागर्ति। अयं च संवत्सरादिः श्रीरामनव-रात्रोत्सवानां आरंभदिनं भवति। नरकचतुर्दश्याम् भगवता श्रीकृष्णेन लोकत्रयकंटकः नरकासुरः हत इति तस्य दिनस्य उत्सवात्मकतया सर्वेषां भारतीयानां नरक-चतुर्दशी पर्वदिनं भवति। अस्यां च नरकचतुर्दश्यां उत्सवानुरूपेण अभ्यंजनं विधीयते। नूतन वस्त्रधारणादिकं च जनै रनुष्ठीयते। "यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति" इत्यादि भगवद्वचनानुसारेण धर्मग्लानिहेतोः नरकासुरस्य वधेन संतुष्टास्सर्वे मानवाः दिनेऽस्मिन् उत्सवं विदधते। श्रोत्रियाः यमतर्पणादिकं विधाय पितॄन् यमधर्मराजं च तोषयन्ति। एतदनन्तर दिने एव पुनः दीपावलीति

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

अपरं पर्वदिनं भवति। दिनेस्मिन् प्रदोषसमये सर्वेषु गृहेषु तैलदीपानां पंक्तिः दर्शनीया प्रवर्तते। दीप-पंक्त्या अन्धकारः निवृत्तो भवति। नरकासुरजनित क्लेशान्धकार निवृत्ति चिह्नतया दीपावलिः सर्वेषु गृहेषु संयोज्यते। बहूनि ध्वनिसाधनानि विविधानि च दर्श-नीयानि, बालैः तरुणैश्च दह्यन्ते। एतद्दहनानन्तरं मधुर पदार्थस्य भक्षणमपि नियतं बहुभिः क्रियते। अनेन च दहनेन मशकादीनां निवारणं भवति। चर्मव्याधीनां च एतत् भस्म बहूपकारोतीति चिकित्सका आमनन्ति।

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

नद्यः

भूमिका - अस्माकं देशे गङ्गा यमुनादयः बहवो नद्यः प्रवहन्ति। सर्वापि नदी कस्यचित् गिरे रेव हिमालयात् गङ्गा निस्सरति। कलिन्दगिरेः यमुना प्रादुर्भवति। एवं नद्यः तत्तत् पर्वतेभ्य निस्सरन्ति। अत एव कवयः पर्वतानां पुत्रिका नद्य इति व्यवहरन्ति। सर्वा एता नद्यः पूर्वसमुद्रे सम्मिलन्ति "नदीनां सागरो गतिः" इति वचनानुसारं समुद्र एव समस्ता नद्य विलीयन्ते। एताः नद्यः स्वजन्मस्थाना दारभ्य समुद्रपर्यन्तं विद्यामानानां क्षेत्राणां सस्यसंवर्धकतया स्नानपानार्हत्वेन च जनानां बहुधा उपकुर्वते।

एताः नद्यः न केवलं शरीर परिशुद्धाय किन्तु मनःपरिशुध्यै च नितान्तं प्रभवन्तीति भारतीयानां विश्वासः। अत एव बहवो जनाः गङ्गादि पुण्यतीर्थावगाहनाय दूरतरादपि प्रदेशात् बहुव्ययमपि अविगणय्य बहवो जनाः गच्छन्ति। एतासां नदीनां मध्ये गङ्गायाः अधिकं माहात्म्यं वर्तते। इयं नदी कपिलकोपदग्धानां सगरात्मजानां पुण्यलोकप्राप्तये भगीरथेन समानीतेति पौराणिकी कथा। सगरात्मजशरीर भस्मोपरि गङ्गायाः प्रवहणात् सर्वे ते राजपुत्राः उत्तमां गतिमलभन्तेति पुराणैः

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

निश्चीयते । गङ्गायाः नामस्मरणेनापि सर्वकूपतटाकादि जलं पवित्रं भवतीति मनीषिभि राख्यायते । यथा "गङ्गा गङ्गेति यो ब्रूयात् योजनानां शतैरपि" इत्यादिवचनानि अत्र प्रमाणं । एवं –

श्लो - गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वती ।
नर्मदे सिन्धुकावेरी जलेस्मिन् सन्निधिं कुरु ।

इत्यनेन श्लोकेन सर्वासां पुण्यनदीनां सान्निध्यम् उपलभ्यमानकूपतटाकादिजले एव प्राध्यते जनेन ।

एवं नद्यः बहूनि क्षेत्राणि सस्यसमृद्धानि कुर्वन्ति; येन प्रजानां आहार-समृद्धिः सम्भवति । इत्थं इमा नद्यः ऐहिकामुष्मिक-साधनतया भारतीयानां पूजनीयाः सम्पद्यन्ते।

समाप्तम् ।

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

सभाप्रकाशित पुस्तकानि

1)	संस्कृतबोधिनी प्रथमा	मुद्रणे
2)	रामकथा	1-00
3)	शब्दमञ्जरी	2-50
4)	संस्कृतबोधिनी द्वितीया	5-00
5)	कथावलिः	1-50
6)	रघुवंशे प्रथमसर्गः	3-20
7)	कुमारसम्भवे प्रथमसर्गः	2-50
8)	संस्कृतबोधिनी तृतीया	7-75
9)	गद्यसंग्रहः	3-00
10)	शिशुपालवधे त्रयोदशसर्गः	6-00
11)	किरातार्जुनीये प्रथमसर्गः	2-25
12)	नीतिचन्द्रिका	1-00
13)	समासकुसुमावलिः	1-25
14)	धातु चन्द्रिका	8-00
15)	सन्धि विवेकः	1-50
16)	निबन्धमाला	मुद्रणे
17)	चम्पूरामायणे बालकाण्डमात्रम्	3-00
18)	यादवाभ्युदयः प्रथमसर्गः	4-00
19)	सरलव्याकरणम्	7-00
20)	नीतिशतकम्	1-00
21)	संस्कृतनिबन्धस्तबकः	6-50
22)	कविजीवितानि	3-50

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.

Digitization by eGangotri-South Center

सरला सुमनोहरा सुवर्णा

विविधविषयान्विता उच्चपरिक्षोपयोगिनी

समायाः

गैर्वाणी

मासिकी पत्रिका

गृह्यतां बुधैः प्रचारकैः अभ्यासकैः

संस्कृताभिमानिभिश्च

वार्षिक मूल्यम् रु. 10-00

प्रत्येकं रु. 1—00

विजय मुद्राशाला, चित्तूरु, पोन् – २११३

CC-0. In Public Domain. Cuddalore Collection. TN.